TITI POPMÆ PHRYSII DE OPERIS SERVORVM LIBER.

Editio noviſſima, ab innumeris mendis expurgata, & diverſitate characterum exornata.

AMSTELODAMI
Apud ANDREAM FRISIVM,
M. DC. LXXII.

Digitized by Google

TITI POPMÆ PHRYSII DE OPERIS SERVORVM LIBER.

OPeræ *ſunt diurnum* [a] *officium*, [b] *quæ in actu conſiſtunt*, & per ſingulos dies dantur; *nec ante in rerum natura ſunt, quam is dies venit, quo præſtandæ ſunt.* Itaque *ſi quis* [c] *operas ſit ſtipulatus, ante peractum diem operam ejus diei petere non poteſt.* Operarum aliæ officiales, quæ in officii præſtatione conſiſtunt, & à libertis patronis obſequii ratione præſtantur: aliæ, quæ in artificio, artificiales vocantur, veluti fabriles, pictoriæ, & his ſimiles. [d] *Fabriles* autem vel alterius artis *operæ, quæ*

 quaſi

a *Lib.* 1. *ff. de oper. libert.* b *l.* 1. *ff. de oper. ſervor.* 8. c *leg.* 3. *ff. de oper. libert.* d *Lib.*6 *ff. de oper. libert.*

quaſi in pecuniæ præſ
ad hæredem extranei
cuivis voluntate dom
ſunt : quæ non d
contractu , & per
bitæ ſolutæ repetu
les natura debentur
ſoli patrono debet ,
in alium tranſeunt ,
functo deberi cœpe
dictæ, aut petitæ :
que juratæ , neque
vantur , non repetur
artificio ſint , juben
aliis edi poſſunt. Q
operis ſervi reſtituen
ductis neceſſariis im
boni viri eas æſtima
ætatis , vel valetudini
jus nullæ operæ apu
poterant , nulla fiet a
ctionis quoque , *&*

a *Lib. 9 cod. tit.* b *Lib.*
libert. leg. ſi non ſortem. §. *li*
indeb.

nem non haberi [a] Vlpianus exiſtimat, *veluti ſi dominus dilexerit ſervum, aut eum in dilitiis habuerit:* quæ affectio in ſola delectatione domini conſiſtit, nullam habens admixtam utilitatem. Secus eſt, ſi cum voluptate, aut delectatione utilitas, & lucrum haberi poſſit, ut eſt in citharœdo, in hiſtrione, vel alterius voluptatis artifice. *Servi autem alii publici, alii privati;* quorum varia officia, & miniſteria erant. Vnde apud Plautum in Capteiveis, Act. II. Sce. II. *Optumum*, ait, *atque æquiſſimum oras, optimusque hominum es homo: Sed is privatam illic ſervitutem ſervit, an publicam?* HEG. *Privatam medici Menarchi.*

Pvblici ſervi dicebantur, qui officium, & miniſterium publicum ſacerdotibus, aut magiſtratibus, & populo exhibebant. De quibus Livius lib. XXVI: *Scipio victa Carthagine nova opiſices ad duo millia*

a *L. 6. ff. de oper. ſervor.*

hominum publicos ſ
edixit, cum ſpe pro
ad miniſteria belli
vaſſent. Habeba
municipia, ſocieta
publicos, quos
bant, impoſitis à
ſervo publico ci
epiſtola ad Trajan
quit, *per publico*
quod usque adhuc fa
tes adſervare cuſto
hæc Trajanus: *I*
conſuetudine qua iſt
per publicos ſervos
municipali idem
Agrum ex meis long
blico mancipavi. Et
qui in municipio à
Hi ut in municipi
ſic & in urbe Ro
præſtabant, & ad
forenſes, & ad
Livius lib. IX. *Po*

a *Lib.* 10. *Epiſt.* 20.

cujus ad aram maximam Herculis familiare ſacerdotium fuerat, ſervos publicos miniſterii delegandi cauſa ſolemnia ejus ſacri docuerunt. Tacitus lib. XVII: *Piſo in ædem Veſtæ pervaſit, exceptusque miſericordia publici ſervi, & contubernio ejus abditus, non religione, nec ceremoniis, ſed latebra imminens exitium differebat.* Qui omnibus magiſtratibus apparuerunt, ut Cenſoribus, de quibus Livius: *Cenſores, ſignatis tabellis publicis, clauſoque tabulario, & dimiſſis ſervis publicis negaverunt ſe quidquam publici negotii geſturos.* Ædilibus, de quibus Varro: *Ædiles ſtipati ſervis publicis non modo prehendi non poſſunt, ſed & ultro ſummovent populum.* Quæſtoribus, quos idem Varro tradit *neque lictorem habuiſſe, neque viatorem.* nam & publico miniſterio populi Romani fuere lictores, viatores, apparitores, Brutiani, & ſcribæ. Cicero Philipp. XIII: *Quos Antonius,* inquit, *deliciarum cauſa loris in convi-*

vio cædi jubebat à ſerv
leius Paterculus lib
collum loro in carce
ſium juſſu duumviri
quem interficiendum
ſervus publicus natio
Valerius Maximus
lib. II. cap. V: *Mi*
occidendum in priva
nis clauſum, ſervu
Cimber, & ſenem &
lore obſitum. Servos
alios fuiſſe à lictorib
tus-conſultum vetus
in libro de aquæ du
PLACERE SE
QVI AQVIS PV
ESSENT, CVM E
SA EXTRA VRE
LICTORES BIN
VOS PVBLICOS
CHITECTOS SI
SCRIBAS, ET
ACCENSOS, PR
TOTIDEM HA
HABENT II, PE
MENTVM PLEB

Vſus autem ſcribarum fuit, ut in tabulas actiones [a] referrent; accenſorum, ut citarent, & horam eſſe tertiam, aut meridiem admonerent; lictorum, ut coërcerent, aut ſummoverent. Quibus annua quædam ad victum & veſtem reſpublica præſtabat. Plinius lib. x. Epiſt. *In pleriſque civitatibus, maxime Nicomediæ & Niceæ, quidam vel in opus damnati, vel in ludum, ſimiliaque his genere pœnarum publicorum ſervorum officio, miniſterioque funguntur, atque etiam ut publici ſervi annua accipiunt.* Erant autem ordinis libertini, quod præter [b] Varronem [c] Tacitus lib. XIII. refert: *Quippe late fuſum id corpus: hinc plerumque tribus, decurias, miniſteria magiſtratibus, & ſacerdotibus; cohortes etiam in urbe conſcriptas.* Itaque liberati ſervitute, manuque miſſi jam erant, antequam apparebant, & ſerviebant magiſtratibus;

 ma-

a *Carolus Sigonius de Prætoribus Lib.* 1. *cap.* 7.
b *Lib.* 7. *de ling. lat. ad finem.* c *Cap.* 27.

manumiſſi vero adſ
dominorum, à quib
& in eorum nomin
bant. Hi, ut com
poſſent, à provincii
appellabantur, ut
vel à perſonis, qui
adduxerant, ut *Cor*
Brutiani autem dict
tiis eſſent, qui etſi li
bus tamen in provin
rebant, & præmin
rum vice, illosqu
Apud prætorem ver
pupillus abſens ſit,
ſit, ſervus public
a Vlpianus: *Si pupil*
fari non poſſit, ſerv
tur; ſi ſervum non
ei emendus eſt; ſed ſi
tur, aut non ſit expe
fecto dicemus ſervum
Prætorem ſtipulari d
publicus populi R

a *Lib. 2. ff. rem. pupil. ſa*

ipſe non civis Romanus, ſed tantum liber eſſet, olim pro parte bonorum dimidia teſtamenti factionem [a] habebat. Servi publici quoque obligationes rebuspublicis [b] acquirebant; & [c] tabulariam olim adminiſtrabant. Quod ab [d] Arcadio, Honorio, & Theodoſio poſtea prohibitum fuit.

Privati ſervi, qui uſus ſui cauſa à domino parati, & ad ejus corpus tuendum, atque ipſius cultum deſtinati erant: quo in genere urbanorum & ruſticorum familiæ, quæ non loco, ſed genere diſtinguuntur. [e] Pomponius lib. VI. ad Sabinum: *Vrbana familia, & ruſtica non loco, ſed genere diſtinguitur. Poteſt enim aliquis diſpenſator non eſſe urbanorum ſervorum numero, veluti is, qui ruſticarum rerum rationes diſpenſet, ibique habitat, & non multum abeſt à vil-*

a *Petrus faber lib.* II. *semeſt. cap.* 24. b *Leg.* II. *ff. de uſuris.* c *leg.* 18. *ff. de adept. leg.* 2. *Cod. eod. leg. ult. Cod. de ſervis Reipub.* d *leg.* 3. *Cod. de tabellariis.* e *leg.* 166. *ff. de verb. ſignif.*

villico. Et [a] Marcia
eſt ex mancipiis urban
villam nutriendus ,
conſtituerunt. [b] *Vrban*
quos paterfamilias in
merare ſolitus ſit , *q*
bellis familiæ , *item*
poterit , id eſt diari
Servi enim ex deme
poſtea dicemus. H
Epiſtola XIV.

Cum ſervis urba
mavis.

[c] Alfenus : *Servis* ,
legatis eos ſolos in e
quos paterfamilias ci
cultus cauſa haberet.
ad Terentiam : *Fun*
poteris uti cum familia
na carior fuerit. Fam
decim ſervi conſici
Apolog. I. *Quindeci*

a *L. ſervis Vrbanis. ff. de*
r.retur. de leg. 3. b *L. 99. ff*
§. . ff. de leg. 3.

populus eſt, totidem ſervi familia, totidem vincti ergaſtulum. Plinius libro XXXIII. cap. I. Natural. Hiſt. tradit priſcos Romanos ſingulis ſervis contentos fuiſſe: *Singuli*, inquit, *Marcipores, Luciporesve dominorum gentiles, victum in promiſcuo habebant*: qui Marcipores, quaſi Marci pueri vocabantur: quod in numeroſa familia poſtea fieri non potuit. Quintilianus lib. primo Orat. Inſtit. *In ſervis jam intercidit genus illud nominis, quod ducebatur à domino, unde Marcipores, Publiporesque.* A diverſis autem operis, & miniſteriis diverſa olim fuit ſervorum ejusdem familiæ conditio, & ut [a] poëta ait:

> ——— *diſcrimina quædam*
> *Sunt famulis ſplendorque ſuus.* ———

aut enim [b] ordinarii erant, aut [c] Vicarii, vel [d] Mediaſtini, & [e] quales quales.

ORDINARII qui aliis ſervis præ-

a *Claudianus lib.* I. *in Eutrop.* b *Leg.* 17. 18. 19. *ff. de peculio.* c *leg.* 5. §. 1. *ff. de tribut, act.* d *L.* 15. §. 44 *ff. de injuriis.* e *leg. citata.*

præpoſiti ſunt, &
miniſterium, offi
exercent. Theop
ſervum τὸν πρῶτον
τὸν δὲ τοῦ οἰκέτου οἰκέτην

Vicarius enim eſ
joris in familia. *M*
certo miniſterio d
cum penè infimum
quos *ſordidioris ope*
Quales quales, &,
& miſerrimæ cond
vos erant, qui ner
bus vincti, villaru
num ergaſtulis con
hanc ſervorum diffe
in Paradoxis Cicero
magna ſtultorum fa
ſunt alii lautiores, ut
vi, ſed tamen ſervi,
piarii: pari ſtultitia ſ
quos tabulæ, quos cæla
Corinthia opera, quoſ
fica nimio opere delect
inquiunt, principes

vero ne conſervorum quidem veſtrorum principes eſtis : ſed ut in familia, qui tergunt, qui ungunt, qui verrunt, qui ſpargunt, non honeſtiſſimum locum ſervitutis tenent : ſic in civitate, qui ſe iſtarum rerum cupiditatibus dediderunt, ipſius civitatis locum penè infimum obtinent. Et Ariſtoteles lib. 1. Politicorum : τὰ μὲν ἐντιμότερα ἔργα, τὰ δὲ ἀναγκαιότερα, καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν, δοῦλος πρὸ δούλου, δεσπότης πρὸ δεσπότου : id eſt, *quædam miniſteria honoratiora, quædam autem magis neceſſaria : & juxta proverbium, Heroque herus, ſervoque ſervus eſt prior.* [a] Vlpianus etiam tres viſus eſt ſervorum differentias poſuiſſe, cum ait : *Etenim multum intereſt, qualis ſervus ſit, bonæ frugi, ordinarius, diſpenſator; an vero vulgaris, vel mediaſtinus, an qualis, qualis;* ſic quidem ut alios contenderit ordinarios eſſe, alios vulgares, vel mediaſtinos, alios quales quales. Idem

a *Leg.* 15. § 44. *ff. de injuriis.*

[a] Idem lib. XVIII.
ſicienter autem ale
ſecundum ordinem
cipiorum. Ex ordi
alii actores [b] diceb
ratores, diſpenſat
lentiarii, cubicular
ſes, & triumphales
viano perſpicuum
providentia Dei ſic
vicariis ſervis ſcri
ſervos non miſeriæ ta
cia compellunt. Pa
res, pavent ſilentiari
ratores: prope ut in
lorum minus ſervi ſi
rum ſuorum: ab om
omnibus conteruntur.
dici poteſt? Multi ſ
nos fugiunt, dum
Vnde illorum fugam
debemus referri qui f

a *Leg.* 15. §. 2. *ff. de*
b *Vide Iacobum Ravardum*
rum.

eos qui ſugere compellunt. Vim patiuntur infeliciſſimi; ſamulari optant, & ſugere coguntur: diſcedere à ſervitio dominorum ſuorum omnino nolunt; & conſervorum ſuorum crudelitate non permittuntur, ut ſerviant. Mendaces quoque eſſe dicuntur; ad mendacium nihilominus atrocitate præſentis ſupplicii coarctantur. Siquidem dum tormentis ſe volunt eximere, mentiuntur. Quid autem mirum, ſi poſitus in metu ſervus, mentiri mavult, quam flagellari? Hæc Salvianus. De quibus omnibus ordine deinceps dicendum. Ac primum quidem.

ACTORES ſervi, quibus rerum omnium ſumma commiſſa; quique villicis rebus, & rationibus domeſticis præpoſiti, honeſtiſſimo præ ſervis reliquis loco, & gradu fuerunt. Hi, interdum abſolute *actores* appellantur, interdum *actores rerum*, *actores bonorum*, *actores prædiorum*, *fundorumque*. de quibus Columella

lib. I.

lib. I. cap. VII. de re ru
ſit, ut & actor, & famil
Et cap. VIII: *Idemque a*
piendum eſt, ne convictum
ſtico, multoque minus cum
beat. Plinius Epiſt. ad
lib. III. epiſt. XIX. & mul
noſtris mentio. eadem ra
rem ſummarum eum vo
nius, qui rationibus dis
præerat, easque obſervab
vo actore Plautus in Aſina
ſc. IV.

Nam ſi ſciet noſter ſene
eſſe huic habitam,
Succenſeat, quoi omn
ipſus ſummam credi

Irenæus adverſus hæreſe
Quis igitur erit fidelis acto
ſapiens, quem præponet do
familiam ad danda eis cib
pore. Et Apuleius de
lib. VIII: *Servus quidan*
cunctam familiæ tutelam d

miſerat ſuus, quiqe poſſeſſionem maximam, illam in quam deverteramus, villicabat, habens ex eodem famulitio conſervam conjugem, liberæ cujusdam extraneæque mulieris flagrabat cupidine. Salvianus lib. IV. de Providentia divina: *Pavent quippe actores, pavent ſilentiarios, pavent procuratores; prope ut inter iſtos omnes nullorum minus ſervi ſint, quam dominorum ſuorum.* Ab actore differt procurator, differt etiam diſpenſator.

* PROCURATOR ſervus, *qui mandato domini negotia ejus adminiſtrat*, cui ſupellectilem & cellaria credi conſueviſſe, auctor eſt idem Salvianus de providentia Dei lib. III. *Sicut ſervi hominum divitum aut procuratores, quibus vel ſuppellectilis copioſa, vel cellaria opulenta creduntur, fideles absque dubio dici non queunt, ſi res traditas devorarent; ſic profecto etiam Chriſtiani homines fideles non ſunt, ſi bona ſibi à Deo aſſignata corrumperent.*

* *Leg. 25. §. 3. ff. de ædilit. edict.*

perent. Moris autem Romani, ut domi ſuppellex, penusque omnis annulo ſignaretur; ne quid negligentia, vel furto periret. Hinc apud Plautum materfamilias:

Obſignate cellas, referte annulum ad me,
Ego huc tranſeo in proximum ad meam vicinam.

Et alibi ſervus:

Iſti parcipromi qui ſalinum ſervis obſignant cum ſale. Q. Cicero lib. XVI. Epiſt. ad Tironem: *Plane te rogo, ſicut olim matrem noſtram facere memini, quæ lagenas etiam inanes obſignabat, ne dicerentur inanes aliquæ fuiſſe, quæ furtim eſſent exſiccatæ.* Plinius lib. XXXIII. cap. I. Natural. Hiſt. *At nunc cibi quoque & potus annulo vindicantur à rapina.* Plautus peni procuratorem inter lautiores ſervos connumerat, Pſeudolo, Act. II. Sce. II.

——— Ha. *Quid iſtud verbi eſt?*
Pſeu. *Condus, promus, procurator peni.*

Vlpia-

[a] Vlpianus : *Senatus cenſuit , ne fugitivi admittantur in ſaltus , neque protegantur à villicis , vel procuratoribus poſſeſſorum.*

Cellarius ſervus eſt , qui ideo præpoſitus eſt cellæ, ut res & rationes ſalvæ ſint. Vlpianus lib.xx. ad Sabinum : *Cellarium quoque , id eſt, ideo præpoſitum , ut rationes ſalvæ ſint , item oſtiarium , mulionemque inſtrumenti eſſe conſtat.* Cella autem ſive cellarium à reponendis, cælandisque rebus eſculentis , & potulentis dicitur , ut tradit Donatus ad Terentium.

Dispensator ſervus , qui familiæ rationes diſpenſat , & peculii adminiſtrationem habet. Cicero apud Nonium in verbo Æra : *Quid tu , inquam , ſoles , cum rationem à diſpenſatore accipis , ſi æra ſingula probaſti, ſummam quæ ex his confecta ſit, non probare ?* Quintilianus lib.vi. cap.iv. *Di-*

a *L. 1. in princ. ff. de ſervis fugit.* b *Leg. 12. §. 9. ff. de inſtr. vel inſtr. leg.*

Diſpenſatori, qui cum ad reliqua non reſponderet, dicebat ſubinde. Non comedi. Idem Declamatione 353. *Diſpenſatorem ſupra rationes poſitum eſſe* ait. Juvenalis Sat. I. XCI.

Prælia quanta illic diſpenſatore videbis
Armigero?

Et Martialis lib. VI. LXXIII.

Diſpenſatoris nobile cernis opus.

[a] Paulus lib. IX. ad Edictum: *Diſpenſatori, qui ignorante debitore remotus eſt ab actu, recte ſolvitur, ex voluntate enim domini ei ſolvitur: quam qui neſcit mutatam, qui ſolvit, liberatur.* [b] Idem lib. VIII. ad Plautium: *Diſpenſatorem meum teſtamento liberum eſſe juſſi, & peculium ei legavi. is poſt mortem meam à debitoribus pecunias exegit. an hæres meus retinere ex peculio ejus quod exegit, poſſit, quæritur.*

a *Leg.* 51. *ff. de ſolut.* b *Leg.* 62. *ff. eod.*

tur. [a] Pomponius: *Idem urbanis ſervis tibi legatis, ſi mihi diſpenſator legatus ſit.* Diſpenſatoris vero officium erat, ſervis reliquis uſitata quædam per canonem certum ſtipendia, certosque frumenti modios in menſem præſtare. Ex quo illud Terentii in Phormione:

Quod ille unciatim vix demenſo ſuo
Suum defraudans genium comparſit miſer.
Id illa univerſum abripiet.

At quaternos frumenti modios ſervi quolibet menſe à dominis ſuis accipiebant; & id *Demenſum* dicebatur, verum à *dimetiendo*, non à *menſe*: quamvis Donatus demenſum à menſe, an à metiendo appellatum ſit, incertum eſſe ſcribit, non recte. Veteris certe hujus moris in [b] Plauto ſunt non obſcura quoque veſtigia, qui ſic Antiphonem ſervos ſuos alloquen-

a *Leg.* 1. *ff. de auro. & arg. leg.* b *In Sticho. act.* 1. *ſc.* 2.

quentem introducit: *Vos meminiſtis quot Calendis petere demenſum cibum; Qui minus meminiſtis, quod opus ſit facto, facere in ædibus.* Vbi, *quot Calendis*, pro *quot menſibus* poſitum, id eſt, in menſes ſingulos meminiſtis petere demenſum cibum, quem diaria appellarunt. Martialis:

Sed Lupus uſuram, puerique diaria poſcunt.

Seneca lib. IX. Controverſiar. *Cum introductus eſſet è carcere in Senatum, poſtulaturus ut diaria acciperet.* Juſta Columella vocat: *Diligenter*, inquit, *dominus, cum & ab ipſis tum & abſolutis, quibus major eſt fides, quærat, an ex ſua conſtitutione juſta percipiant: atque ipſe panis, potioniſque bonitatem guſtu exploret.* Canonem Salvianus de providentia Dei lib. IV. *Ac primum ſervi, ſi fures ſunt, ad furandum egeſtate coguntur; quia etiamſi iis ſtipendia uſitata præſtentur, conſuetudini hæc magis quam ſufficien-*

tiæ ſatisfaciunt, & ita implent canonem, *ut non expleant ſatietatem.* Nam ſervorum victus conſtabat pane tantum, aqua, ſale, & aceto. [a] Horatius ad demenſum ſervorum eleganter & feſtive ſic alludit:

Millia frumenti tua triverit area centum,
Non tuus hinc capiet venter plus, quam meus, ut ſi
Reticulum panis venales inter onuſto
Forte vehas humero, nihilo plus accipias, quam
Qui nil portarit.

Nam qui viaticum inter venalitios ſervos portabant, ideo non plus in alimentum accipiebant quam cæteri; quia ſervi ex demenſo vivebant, & demenſum illud ſingulis æquales portiones tribuebat. Per diſpenſatores etiam olim nomina faciebant.

a *Libro Serm. Satyr.* 1.

Quintilianus Declamatio. 345. *Satis ſit vobis, ô divites, hoc veſtras præſtare fortunas, quod per diſpenſatores fœneratis.* Itaque Theophilus Diſpenſatorem definit ὀικέτlω ὅς εἰώθεν ἐκδανείζειν τὰ δεσποτικὰ χρήματα. Diſpenſatores vero, qui pecuniarum adminiſtrationem habebant, ab antiquo pecuniæ appendendæ more [a] dicti, ut Varro, Sex. Pompeius & Iſidorus tradunt. Et qui principum pecunias curant, theſaurorumque adminiſtrationem habent, in conſtitutionibus diſpenſatores [b] vocantur: qua in re ſervorum quoque miniſterio Imperatores uſi ſunt. De Cæſare Macrobius libro II. Saturn. cap. III. *Secuto omnium riſu Diſpenſatorem Cæſar vocavit, & centum ſeſtertia Græculo numerari juſſit.* Suetonius in Auguſto, cap. LXVII. *Diomedem diſpenſatorem, à quo ſimul ambulante, incurrenti repente fero apro per metum objectus*

a *In* §. *recte. Inſtitut. mandat.* b *Leg.* I. *cod. ſi adverſ. fiſc. l* 4. *c. de fide inſtru.*

objectus eſt, maluit timiditatis arguere, quam noxæ. Nerone: *Mox tribus urbanas ad ſacramentum citavit, ac nullo idoneo reſpondente, certum dominis ſervorum numerum indixit: nec niſi ex tota cujusque familia probatiſſimos, ne diſpenſatoribus quidem, aut amanuenſibus exceptis, recepit.* Et Veſpaſiano: *Admonente diſpenſatore quemadmodum ſummam rationibus vellet inferri.* Plinius lib. VII. cap. XXXIX. à Nerone *diſpenſatorem* HS. CXX. M. *manumiſſum* refert. Idem lib. XXXIII. cap. XI. *Servus Claudii Druſillanus, nomine Rotundus, diſpenſator Hiſpaniæ citerioris, quingenariam lancem habuit.* Tacitus in Galbæ hiſtoria: *Corpus, diſpenſator Argius è primoribus ſervis, humili ſepultura in privatis ejus hortis contexit.*

NEGOTIATORES ſervi, qui præpoſiti ſunt negotii exercendi cauſa, veluti qui ad emendum, locandum, conducendum præpoſiti.

[a] Marcianus : *Legatis ſervis, exceptis negotiatoribus; Labeo ſcripſit, eos legato exceptos videri, qui præpoſiti eſſent negotii exercendi cauſa, veluti qui ad emendum, locandum, conducendum præpoſiti eſſent.*

CONTVRBATORES ſervi veteribus dicebantur, qui domini pecuniam invertunt, & partem ſibi ſervant. Hinc [b] Vlpianus : *Si quis piſtor*, ait, *ſervum ſuum ſolitus fuit ad certum locum mittere ad panem vendendum, deinde conturbaverit.* Et illud Martialis lib VII. Epigram. XXVI.

Conturbator aper, vilius eſurio.

Nam qui non ſunt ſolvendo, neque ſe extricare nominibus poſſunt, & ære alieno, illi *conturbant*. Conturbare etiam pro *decoquere* Jure-conſulti accipiunt. Martialis lib. IX. Epigram. IV.

Con-

a *Leg. 65. ff. de leg. 3.* b *Leg 5. §. idem Labeo ff. de inſtit. act. & Leg. 16. ff. de in rem verſo.*

Conturbabit Atlas, & non erit unica tota.
Decîdat tecum qua pater ipſe Deûm.

NVTRICII ſervi, qui Cæſares, vel patriciorum & equitum pueros à juventute educabant, & inſtruebant; qui & *educatores*, & *pædagogi* dicebantur. Cæſar libro primo Civilis belli: *Interim diſſenſione orta inter Achillam, qui veterano exercitui præerat, & Arſinoën regis Ptolomæi minorem filiam, cum uterque utrique inſidiaretur, & ſummam imperii ipſe obtinere vellet, præoccupat Arſinoë per Ganymedem eunuchum nutricium ſuum, atque Achillam interficit.* Idem libro III. belli Civilis: *Nutricius ejus pueri eunuchus.* Et Herodianus ſub finem lib. III. hiſtoriæ Auguſtæ: *Nam & medicos ſupplicio affecit, quod ſibi parum obtemperaverant, jubenti ſenis maturare necem, nutriciosque ſuos juxta & fratres, quod de reconciliandis egiſſent, ne*

uno quidem reliquo ſuæ crudelitati fa-ćto, ex eo ordine hominum, qui in honore aliquo fuerant, quique ipſius parentem obſervaverant. [a] Scævola: *Prædia maritima cum ſervis, qui ibi erunt, & reliquis colonorum, nutritori ſuo legavit.* Tacitus lib. XIII. *Nam ut proximus quisque Britannico neque fas, neque fidem penſi haberet, olim proviſum erat. Primum venenum ab ipſis educatoribus accepit, transmiſitque exoluta alvo parum validum, ſive temperamentum inerat, ne ſtatim ſæviret.* Capitolinus in Pio: *Inter argumenta pietatis ejus & hoc habetur, quod cum Marcus mortuum educatorem ſuum fleret, vocareturque ab aulicis miniſtris ab oſtentatione pietatis, ipſe dixerit: Permitte, inquit, illi ut homo ſit: neque enim vel philoſophia, vel imperium tollit affećtus.* Apuleius lib. X: *Ad quendam compertæ gravitatis educatorem ſuum protinus refert.* Et Juſtinianus Imperator: *Veluti ſi quis*

a *Leg. 27. ff. de inſtr. vel inſtrum. legat.*

quis patrem, aut matrem, filium, filiamve, aut fratres, ſororesve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, alumnum alumnamve, aut collactaneum manumittat.

MEDICOS ſervos ſanitatis cauſa etiam ditiores Romani habuerunt, qui artem medendi norant. [a] Scævola: *Lucius Titius ita teſtamento cavit: Medicos tibi commendo illum, & illum in tuo judicio erit, ut habeas bonos libertos, & medicos. quod ſi ego libertatem eis dediſſem; veritus ſum, quod ſorori meæ chariſſimæ fecerunt medici ſervi eju manumiſſi ab ea: qui ſalario expleto reliquerunt eam.* Plautus in Aulularia:

> *Nummo ſum conductus, plus jam*
> *medico mercede opus eſt.*

SILENTIARII ſervi, ut Seneca quadam epiſtola refert, *qui in familia cæterorum ſervorum murmur cohibebant.* De quibus Salvianus lib. IV. de providentia Dei: *Pavent*

a *Leg.* 41. §. 6. *ff. de fideicom. libertat.*

vent quippe actores, pavent ſilentiarios, pavent procuratores. Silentiariorum, qui murmur voce compeſcunt, ſchola erat in aula Conſtantinopolitana, ut ex Nicephoro lib. XVI. cap. XXIV. perſpicuum. Procopius lib. II. de bello Perſico teſtatur hos in palatio imperatoris fuiſſe ad ea quæ ſunt quietis miniſtros; etenim *Adolium* ſcribit *Acatii filium genere Armenium, in palatio Imperatoris fuiſſe ad ea quæ ſunt quietis, miniſtrum: Quod*, inquit, *munus, Romani ſilentiarium vocant: & quia principis arcanorum eſſent conſcii*, ſunt qui *Auricularios* item vocent. De his ſilentiariis ſacri palatii viris ſpectabilibus Juſtinianus C. tit. de Silentiariis: *Viros clariſſimos ſacri noſtri palatii ſilentiarios circa latus noſtrum militantes, de tutelis & curationibus excuſari ſancimus.* Et D. Ambroſius in oratione de morte Valentin.: *Veſperi profectus eſt ſilentiarius, tertio die mane quærebat, jam ne remoraſſet.*

CVBICVLARIVS ſervus, qui cubiculum domini obſervabat. Quintilianus: *Servum Tarſi cubicularium ejus, qui occiſus eſt.* Apuleius lib. x. de aſino: *Confeſtim cubiculariis mulieris attractis ut tormentorum, veritatem eruit.* Et [a] Marcianus: *Cubicularios autem, vel obſonatores, vel eos qui piscatoribus præpoſiti ſunt, non videri negotiationis appellatione contineri.* [b] Alphenus hos numerat inter eos *quos uſus ſui cauſa paterfamilias habet.* Cicero V. in Verrem: *Hunc veſtri janitores, hunc cubicularii diligunt.* Suetonius in Domitiano cap. XVII: *Et Saturius decurio cubiculariorum. Præpoſitum etiam cubiculo* [c] legimus apud Suetonium in Domitiano, & [d] Tiberio.

VILLICVS ſervus, qui præpoſitus eſt rationibus ruſticis, fructibus

 per-

a *Leg.* 65. *ff. de legat.* 3. *lib.* 14 § *ſi patris. de bon. libert.* b *Leg.* 203. *in fine ff. de verb. ſignif.* c *cap.* XVI. d *cap.* XXI.

percipiendis, univerſoque operi ruſtico. Varro lib. I. de re Ruſt. *Villicus agri colendi cauſa conſtitutus, atque appellatus à villa, quod ab eo in eam convehuntur fructus, & evehuntur, cum veneunt.* [a] Vlpianus: *Homines qui agrum colunt, & qui eos exercent, præpoſitive ſunt his: quorum in numero ſunt villici:* itaque Plautus villicum inter lautiores ſervos connumerat, Caſina, Act. II. Sc. ult.

—— hinc illud eſt quod hic
Olimpionem fecit iſtum, villicum.

Horatius lib. I. Epiſt. XIV.

Villice ſylvarum, & mihi me reddentis agelli.

Meminere ejusdem Scævola, Papinianus, [b] alii. Columella lib. II. *Villicus ſemper caveat, ne improvidus ab opere vincatur, res eſt agreſtis, inſidioſa*

a *Leg.* 8. *ff. de inſtr. vel inſtrum. leg.* b *Leg.* 16. *ff. de inſtit. act. l.* 8. *de inſtr. leg l.* 203. *de verb. ſignific.*

dioſa cunctanti. Sed poëtæ Villici appellationem ad præfectos quoslibet transferunt, [a] Juvenalis ad præfectum Vrbi, de Pegaſo juriſconſulto ſcribens:

Pegaſus attonitæ poſitus modo villicus Vrbi.

Inſcriptio Patavina ad præfectum ærarii:

Villicus ærari quondam, nunc cultor agelli.

Villica autem uxor villici. Martialis lib. I.

Pinguis inæquales onerat cui villica menſas.

Juvenalis Sat. II:

Aſperagi, poſito quos legit villica fuſo.

FABER ſervus, qui villæ refi-

a *Satyra IV.*

ciendæ cauſa paratus eſt. [a] Vlpianus: *Item fabrum, qui villæ reficiendæ cauſa paratus ſit.* Cicero pro Plancio: *Si pro fabro, aut textore emimus.*

[b] ATRIENSES ſervi, qui atrium obſervant, & cuſtodiunt, ne quid ex imaginibus, ſtemmatibus, ac cæteris quæ in atrio reponi ſolent, deperiret; & qui ſupellectilem ædium, aut villæ exponunt, ſimulque atrium omni ex parte mundum, & nitidum ut ſit, procurant. Columella lib. XII. cap. III. *Tum inſiſtere atrienſibus, ut ſupellectilem exponant, & ferramenta deterſa nitidentur, atque rubigine liberentur.* Itaque hos [c] Cicero & Plautus inter lautiores ſervos connumerant. Pſeudolo, Act. II. Scen. II.

Quid iſtuc verbi eſt? PS. *condus, promus ſum procurator peni.*

HA.

a *Leg. 12. §. 5. ff. de inſtr: vel inſtrum. legat.* b *Varro lib. 7. de ling. Lat. Plinius lib. 35. nat. hiſt. cap. 2. Vitruvius lib. 6. cap. 4. ubi de atriis.* c. *Parad.*

HA. *Quaſi te dicas atrienſem.*
PS. *Imo atrienſi ego impero.*

Et Aſinaria, Actu II. Sce. II.

Extemplo facio facetum me, Atque magnificum virum,
Dico me eſſe atrienſem.

Ad hos reſpexit Virgilius:

Fit ſtrepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria. ———

Nam ut ait Cato, *& in atrio, & duobus ferculis epulabantur antiqui.* Vnde Juvenalis Sat. I.

——— *quis fercula ſeptem*
Secreto cœnavit avus? ———

Vbi etiam pecunias, & cætera precioſiora habebant Romani; unde qui honoratiores erant, liminum cuſtodes adhibebant. Hinc *ſervus ad limina* dictus pro atrienſi apud Apuleium in ſecundo de aſino:

& apud Virgilium libro IX. Æneidos:

—— hic Dardanio Anchiſæ
Armiger ante fuit, fiduſque ad limina cuſtos.

Meminit hujus generis ſervorum Cicero in Piſonem: *Servi ſordidati miniſtrant, nonnulli etiam ſenes, idem coquus, idem atrienſis.* Atrienſes autem non Vrbe tantum, ſed ſi villa cultior, etiam in villis erant. Vnde [a] Vlpianus ait, *fundo inſtructo legato, non modo inſtrumenta fundi, ſed ſi villa cultior eſt, etiam atrienſes accedere legato.* Hi & [b] Atriarii dicti; quos tamen alios eſſe ab atrienſibus cum doctiſſimo Petro [c] Fabro crediderim: illos honeſtioris conditionis, hos minus honeſtos, veluti quoſdam illorum vicarios, qui ad atrium tanquam ad oſtium ejus obſervandi gratia

a *Leg. 8. ff. de inſtr. leg. l. 15. §. 1. ff. uſufr. l. 203. de verb. ſignif.* b *Leg. 1. §. caupones. ff. naut. caup. ſtab.* c *Lib. 2. Semeſt. cap. 12.*

tia ſtarent, qui id tergerent, qui verterent, qui ſpargerent.

TRIVMPHALIS ſervus, qui triumphantis aureum currum ſequebatur. Pollio in Claudio Cæſare: *Factus*, inquit, *miles barbarus, & colonus ex Gotho: nec ulla fuit regio, quæ Gothum ſervum triumphalem quodam ſervitio non haberet.* Meminere hujus Appianus Alexandrinus in Libyco, & Plutarchus in Æmilio: *Et ſervus triumphalis, qui in curru eodem ſupra triumphantis verticem coronam ex auro tenebat à tergo, cui annulus in digito ferreus erat.* Plinius lib. XXXIII. cap. I. *Et cum corona ex auro Hetruſca ſuſtineretur à tergo, annulus tamen in digito ferreus erat, æque triumphantis, & ſervi fortaſſe coronam ſuſtinentis.* Zonaras refert *publicum miniſtrum in eodem curru coronam auream ſuſtinuiſſe à tergo ſupra triumphantis verticem, & dixiſſe ſubinde: Reſpice futura, & hominem te eſſe cogita.* Atque hæc de ſervis ordinariis.

VICA-

VICARIVS eſt ſervus ſervi majoris in familia, qui nimirum ſervit ſervo ordinario. Auctor eſt enim [a] Vlpianus ordinarios ſervos ſub ſe vicarios habuiſſe, iisque velut dominos ſic imperaſſe, ut vicarii eſſent cum ſuis peculiis in peculio ordinariorum: *Si ſervus meus*, inquit, *ordinarius vicarios habeat; id quod vicarii mihi debent, an deducam ex peculio ſervi ordinarii? & Proculus, & Attilicinus exiſtimant, ſicut ipſi vicarii ſunt in peculio, ita & pecula eorum. Et id quidem quod mihi dominus eorum, id eſt, ordinarius ſervus debet, etiam ex peculio eorum detrahetur: id vero quod ipſi vicarii debent, duntaxat ex ipſorum peculio.* Inde vicarios ſervos, *peculiares* nuncupatos eſſe idem [b] Vlpianus refert: *Miles*, inquit, *manumittendo ſervum peculiarem ſuum facit libertum, & ad legitimam hæreditatem ejus admittetur.*

Et

a *Lib. 17. ff. de peculio.* b *Leg. 3. §. miles. ff. de ſuis & legit.*

Et [a] Scævola : *Si Sticho manumiſſo peculium legatum ſit, & Titio ſervus peculiaris : quantum peculio detractum erit ob id quod domino debetur, tantum ei accedere, cui vicarius legatus eſt, Iulianus ait.* Suetonius Julium Cæſarem tradit *ſervos peculiares præpoſuiſſe monetæ, publiciſque vectigalibus* : qua re multorum offenſionem Cæſar contraxit, quod monetæ, cui triumviri monetales præerant, & vectigalibus ſervos ſuos præfecerat : ubi peculiares ſervos, ut [b] Turnebus ait, ſervos Cæſaris proprios intelligit ; quomodo & Plautus in prologo Capteivor. : *Hic poſtquam hunc emit, dedit eum huic gnato ſuo peculiarem.* Apud [c] Vlpianum vero *Pomponius ſcribit eum qui in ſervitute peculiaria mancipia proſtituta habuit, infamia notari poſt libertatem* : dubium enim non eſt, quin de ſervis ordinariis vicaria mancipia ſua pro-

a *Leg.* 21. *ff. pecul.* b *Lib.* 11. *Adverſar. cap.* 27. b *Leg.* 4. *ſ.* 3. *ff. de his qui not. infam.*

proſtituentibus, ſenſerit hoc in loco Pomponius. Eadem ratione & vicariorum vicarii erant: nam ut [a] Vlpianus ait, *ſi ſervus, & vicarius ejus liberi eſſe juſſi ſunt, eisque peculia ſua legata ſint; verba ſecundum voluntatem teſtatoris exaudienda, tanquam de duobus ſeparatisque peculiis teſtatore locuto: & ſecundum hæc vicarius vicarii non communicabitur, niſi hæc mens fuit teſtantis.* Et [b] Celſus: *Si ſervus liber eſſe juſſus ſit, eique peculium legatum ſit; vicariorum ejus vicarii legato continentur.* Atque hoc eſt, quod Horatius ait: Serm. lib. II.

Sive vicarius eſt, qui ſervo paret, uti mos
Veſter, ait, ſeu conſervus: ———

Et Martialis Epigrammatum ſecundo:

Eſſe ſat eſt ſervum, jam nolo vicarius eſſe:

Qui

a *Leg. 6. ſ. 3. ff. de pecul. legat.* b *Leg. 25. ff. de pecul. legat.*

Qui rex eſt, regem, Maxime, non habeat.

Peculiatus autem *ſervus* dicitur, qui [a] peculio eſt inſtructus, ut & apud Apuleium *peculiatus libertus*, cui contrarius *expeculiatus* apud Plautum. Porro inter vulgares, ſive vicarios ſervos lecticarii, capſarii, librarii, anteambulones, curſores, topiarii, viridarii, paſtores, ſaltuarii, diætarii, aquarii, obſonatores, ſtructores, vocatores, piſtores, & coci numerandi ſunt.

LECTICARII ſervi, qui lecticam humeris ſubeuntes portabant, quæ *hexaphoros* dicebatur, cum à ſex ſervis ferebatur. Martial. lib. II. in Zoïlum Epigram. LXXXI.

Laxior hexaphoris tua ſit lectica licebit:
Dum tamen hæc tua ſit, Zoïle, ſandapila.

Idem

a *Leg.* 13. §. 4. *ff. de act. empt.*

Idem lib. VI. Epigr. LXXVII.

Invidioſa tibi quam ſit lectica requiris?
Non debes ferri mortuus hexaphoro.

Vnde Juvenalis:

—— *cum jam ſexta cervice feratur.*

Cum ab octo, *octophoros*: illa viris & fœminis communis; hæc fœminis & ægrotis magis in uſu. Suetonius Caligula: *Iter confecit modo feſtinanter, & rapide: interdum adeo ſegniter, & delicate, ut octophoro veheretur.* Martialis lib. VI:

Octophoro ſanus portatur, Avite, Philippus:
Hunc tu ſi ſanum credis, Avite, furis.

Idem Epigr. II.

Octo Syris ſuffulta datur lectica puellæ.

Apu-

Apuleius in Apologia II: *Vectabatur octophoro* Lecticariorum meminere [a] Pomponius, [b] Scævola, [c] Vlpianus, alii: *Legato continentur mancipia, puta lecticarii, qui ſolam matrem familias portabant.* Servius Sulpitius ad Ciceronem: *Coactus ſum in eadem illa lectica, qua ipſe delatus eram meisque lecticariis in urbem eum referre.* Seneca lib. IV. Ep. XXIX. *Non turba ſervorum lecticam tuam per itinera urbana, ac peregrina portantium.* Suetonius in Othone: *Muliebri ſella in caſtra contendit, ac deficientibus lecticariis cum deſcendiſſet, curſumque cepiſſet, laxato calceo reſtitit.* Idem Caligula cap. LVIII. *Ad primum tumultum lecticarii cum aſſeribus in auxilium accurrerunt.* Tacitus cum Galbæ Cæſaris necem deſcribit: *Omnes*, ait, *diffugerant, præter unum centurionem, nomine Sempronium, qui nullo privatim bene-*

a *Leg.* 8. §. 2. *ff. de leg.* 3. *leg.* 65. *ff. de leg.* 2.
b *Leg.* 13. *ff. de auro & arg. leg.* c *leg.* 49. *ff. de leg.* 3.

beneficio à Galba affectus, ſed honeſtati, majeſtatique imperatoriæ opem ferens, ſolus ſtetit ante lecticam: ſublataque voce centuriali, jubebat milites irruentes parcere Imperatori; & cum diu repugnaſſet, tandem corruit. Tunc Galba trepidatione lecticariorum projectus eſt ſella. Porro delicatioribus curæ erat, ut hi ſplendide amicti, & formoſi eſſent, veſtiti fere ut calones, & militariter pænulati. Seneca Epiſt. cx. *Hoc ipſi mihi dico, quotiens tale aliquid præſtrinxerit oculos meos, quotiens occurrit domus ſplendida, cohors culta ſervorum, formoſis impoſita calonibus.* Idem de Beneficiis lib. III. cap. XXVIII. *Quo tandem ab iſtis gerulis raperis, cubile iſtud tuum circumferentibus? quo te penulati iſti, in militum, & quidem non vulgarem cultum ſubornati? quo, inquam, te iſti efferunt? ad oſtium alicujus oſtiarii, ad hortos alicujus ne ordinarium quidem habentis officium.* Et ſic divites Romani vehi ſolebant, quod Ter-

Tertullianus quoque in libro ad uxorem teſtatur. Lecticarii ſervi etiam qui lecticas faciunt. [a] Marcianus: *Si ex officio quis ad artificium tranſierit, quidam recte putant legatum extingui: quia officium artificio mutatur. Non idem è contrario cum lecticarius cocus poſtea factus eſt. Si vero unus ſervus plura artificia ſciat, & alii coci legati fuerint, alii textores, alii lecticarii, ei cedere ſervum dicendum eſt, cui legati ſunt, in quo artificio plerumque verſabatur.* Cicero pro Sexto Roſcio: *Mitto haſce artes vulgares, coquos, piſtores, lecticarios.* Inſcriptio vetus Romæ trans Tiberim ad D. Cæciliæ:

DIS. M. TI. CLAVDIO. AVG. LIB. TIGRANO. EX. CORPORE. LECTICARIORVM. CÆSARIS. VIX. ANNIS. LXXXV. M. LICINIVS. ATIMETVS. ET. SEXTIA FELIX. BENEMERENTI. POSVERVNT.

Erant & lecticarii olim, qui efferendis

a *Leg. 65. s. 2. ff. de leg. 3.*

rendis cadaveribus [a] deſerviebant, qui & κοπιάται appellantur τὰς τῶν νεκρῶν κλίνας ἄγοντες. Lecticis enim, & Sandapilis mortuorum corpora efferebantur; at ſandapila à quatuor tantum ſervis portata. Martialis lib. VIII. Epigram. LXXV:

Quatuor inſcripti portabant vile cadaver,
Accipit infelix qualia mille rogus.

Et populus in ſandapila efferebatur. Idem lib. VIII. Epigram. LXXV:

Permutatur onus, ſtipataque tollitur altè
Grandis in anguſta ſarcina ſandapila.

Suetonius Domitiano, cap. XVII: *Cadaver ejus populari ſandapila per veſpillones exportatum.* Servi etiam teſtamento manumiſſi, qui *liberti Orcini*

a Novell. Conſtitut. 43.

Orcini dicti ſunt, certum & proprium quoddam ſandapilæ genus habebant. Martial. lib. x. Epigr. v.

Vocet beatos, clamitetque felices,
Orciniana qui feruntur in ſponda.

Lecticarios autem Catullus epigr. x. *ad lecticam homines* vocat, originem lecticarum referens ad Bithynos:

At certe tamen, inquit, quod illic
Natum dicitur eſſe, comparaſti
Ad lecticam homines.

Et Cicero lib. v. in Verrem: *Nam ut mos fuit Bithyniæ regibus, lectica octophoro ferebatur.* Laxa vero lectica potentiorum fuit; minuta, & arcta tenuiorum: quarum uſum Domitianus Imperator *probroſis fœminis ademit*, ut Suetonius, cap. VIII. refert.

POLLINCTOR, ſervus, qui mortuorum corpora lavat, ungit, & curat. [a] Vlpianus: *Si libitinarius, quos*

a *Leg. 5. ff. de Inſtitor Act.*

Græci νεκροθάπτας vocant, ſervum Pollinctorem habuerit, isque mortuum ſpoliaverit. Varro in Satyra: *Mutuum muli ſcabunt, ſive περὶ ἀφορισμοῦ. Itaque plures dies inter medici diſceſſum, & adventum pollinctoris interfuerunt.* Plautus Pœnulo:

Carthaginienſes fratres duo fuerunt,
Eorum alter vivit, alter eſt mortuus:
Propterea apud vos dico confidentius,
Quia mihi pollinctor dixit, qui eum pollinxerat.

Et paraſitus [a] Plautinus Demænetum uxoris minis auditis, metu eſſe exanimatum, & ferè mortuum ſignificaturus, feſtive ait:

Ecquis currit pollinctorem accerſere?

Martialis lib. x. epigr. CXVII.

Iam ſcrobe, jam lecto, jam pollinctore parato.

Cujus

a *Aſinaria act. 5. ſc. 2.*

Cujus moris meminit Arnobius libro primo adverſus gentes : *Vnus fuit è nobis, qui redire in corpora jamdudum animas præcipiebat efflatas? prodire ab aggeribus conditos? & poſt diem funeris tectos pollinctorum velaminibus expediri?* Apuleius in Hermagora: *Pollinctor ejus funeri dum unctionem parat.* Ante unctionem corpora lavari ab amicis mos erat. Virg. VI. Æneid. CCXVIII.

Per calidos latices & ahena undantia flammis
Expediunt, corpusque lavant frigentis, & ungunt.

Hujus tamen muneris curam ad mulieres pertinuiſſe Muretus Variarum Lectionum lib. III. cap. XIX. docet hoc verſu Ennii:

Tarquinii corpus bona fœmina lavit, & unxit.

Vnde Tertullianus in Apologetico, *mortuis parari ſilicernium, obbam, pollincto-*

linctorem ſcripſit: qua de re fuſius tractant doctiſſimi viri Joannes Meurſius, & Joannes Kirchmannus in libris De Funeribus Romanorum. Quæ autem ad pollincturam pertinebant, à Libitinariis in templo Libitinæ vendebantur.

CAPSARIOS ſervos Paulus nominat, qui mercede ſervanda in balneis veſtimenta ſuſcipiunt, quod capſis ea includant: *Adverſus*, inquit, *capſarios quoque qui mercede ſervanda in balneis veſtimenta ſuſcipiunt, judex eſt conſtitutus, ut ſi quid in ſervandis veſtimentis fraudulenter admiſerint, ipſe cognoſcat.* Hi ad fores ſtare ſolebant, id quod Epiphanius aperte indicat, dum Adamitarum mores peſſimos deſcribit; quos inter cætera etiam *nudis corporibus conventus habuiſſe in hypocauſtis* refert, *& ad fores adſtitiſſe ipſis quosdam capſariorum inſtar, qui eorum veſtimenta ſuſci-*

a *Leg. 3. §. ult. ff. de offic. præf. vigil.* b *In Panar. lib. II.*

ſuſciperent, & cuſtodirent. Vlpianus capſarios vocat, qui pueris euntibus in ſcholam libros portant: *Si colla-ctaneus*, ait, *ſi educator, ſi pædagogus ipſius, ſi capſarius, id eſt qui portat libros.* De his Suetonius in Nerone, cap. XXXVI. *Conſtat quosdam cum pædagogis & capſariis uno prandio pariter necatos.* Juvenalis Satyr. X. CXVI.

Quisquis adhuc uno partam colit
aſſe Minervam,
Quem ſequitur cuſtos anguſtæ ver-
nula capſæ.

Erant inſuper capſarii Romanis dicti, qui capſæ nummariæ apud argentarios, & numularios præpoſiti erant; & capſarii capſarum opifices; quibus aliquam vacationem munerum graviorum conditio tribuit; ut ſunt menſores, optiones, valetudinarii medici, capſarii artifices, & qui foſſam faciunt. Præterea hi & Arcarii ab arca nominabantur, qui non ſolum

a *Leg. ult. ff. de jure immunit.*

veſtimenta ad balnea portabant, verum etiam reliqua omnia genera veſtimentorum adſervabant. [a] Scævola Arcarium ſervum dicere videtur, cui arcæ, in qua domini pecunia condita, procuratio commiſſa eſt, idem qui diſpenſator. *Stichus*, inquit, *arcarius probante domino, nomina fecit, & rationes à domino ſcriptas exhibet.*

Saccularii, *qui vetitis, & magicis artibus ex alienis ſacculis, aut ſubducunt pecuniam, aut ſubtrahunt,* quos [b] Vlpianus ait *plus quam fures puniendos.* nam *ſubducere* eſt elicere pecuniam ad ſe arte, vel qua alia ratione illicita; *ſubtrahere*, eſt manu auferre. Ejusmodi præſtigias Syneſius in epiſt. Euthalii cujusdam deſcribit, quem & βαλλαντα, id eſt *Saccularium* vocat, qui cum in mulcta ſolvenda unum ſacculum oſten-

a *Leg.* 41. §. 17. *ff. de fideicom. libertat.*
b *Leg. ſaccularii ff. de extraord. criminib. & leg.* 1. §. 2. *de effractorib.*

oſtentaſſet, in quo aurei nummi erant, & alium huic ſimillimum occultaret, in quo ærei; numerata pecunia aurea, & ſuo reddita ſacculo, mox clam alterum pro altero ſubpoſuit, & tradidit.

VESTISPICI appellantur veſtium cuſtodes ſervi, quod frequenti diligentia veſtes inſpiciant, ut tradit Nonius. Plautus Trinummo: act. II. ſc. II.

——— ducitur familia tota,
Veſtiſpici, unctor, auri cuſtos,

Afranius Vopiſco:

Novi non inſcitulam ancillulam veſpere, & veſtiſpicam. Veſtiſpicam autem quam hic Afranius dicit, aliter Latini *à veſte* vocant; ut pueros *à potione*, *à ſupellectile*, *à pedibus*, *à rationibus.* Oſtendit lapis Romanus:

M. VLPIO. AVG. LIB. PHAEDIMO DIVI TRAIANI AVG. A. POTIONE. ITEM. A. LAGVNA. ET TRICLINARCH. LICTORI. PROXIMO. ET A COMMENT. BENEFICIORVM. VIXIT. ANN. XXVIII. ABSCESSIT. SELINVTE. PRI. IDVS. AVGVST. NIGRO. ET. APRONIANO. COS. RELIQVIAE. TREIECTAE. EIVS III. NONAS FEBR. EX PERMISSV. COLLEGII. PONTIFICVM. PIACVLO. FACTO. CATVLLINO. ET APRO COS. DVLCISSIMAE. MEMORIAE. EIVS. VALENS. AVG. LIB. PHEDIANVS. A VESTE. BEN. MER. FECIT.

Et in antiqua inſcriptione appellantur *Ad veſtem*, ut *Ad cyathos*, *Ad pedes*:

T. STATILIVS. MALCHIO. AD VESTEM.

ORNATRICES puellæ *quæ mulieribus comas exornabant*. de quibus [a] Vlpianus: *Item mancipia alia: puellæ fortaſſis queis ſibi comas mulieres exornant.* Et [b] Marcianus: *Ornatricibus legatis, Celſus ſcripſit, eas, quæ duos tantum menſes apud magiſtrum fuerunt, legato non cedere:*

a *Leg.* 49 *ff. de leg.* 3. b *Leg.* 65. *ff. de leg. lib.* 3.

cedere: alii & has cedere: ne neceſſe ſit, nullam cedere: cum omnes adhuc diſcere poſſunt: & omne artificium incrementum recipit; quod magis obtinere debet: quia humanæ naturæ congruum eſt. Ovidius: *Tuta ſit ornatrix.* Vetus inſcriptio: CINERIBVS HAMILLAE ALBIONIAE QVINTAE ORNATRICI FESTVS M. SEPTIMI GALLI DISPEN. CONTVBERNALI B. M. F. ET SIBI. Acus autem, qua ornatrix utitur, *acus comatoria* Petronio, *Acus crinalis* Apuleio dicitur.

[a] TONSORES ſervi, *qui familiæ ruſticæ cauſa parati ſunt*, & TONSTRICES ancillæ in familia Romanorum reſecandis crinibus, & unguibus. Valerius Maximus lib. III. c. II. *Egreſſo cubiculum Bruto cultellum tonſorium quaſi unguium reſecandorum cauſa popoſcit; eoque velut forte elapſo ſe vulneravit: clamore deinde*

a *Leg. 12. §. 5. ff. de inſtr. vel inſtrum. leg.*

ancillarum in cubiculum revocatus Brutus, objurgare eam cœpit, quod tonſoris præripuiſſet officium. [a] Vlpianus: *Tonſores, & fullones, & focariæ, non agri ſunt inſtrumentum, ſed inſtrumenti.* Plaut. Truculento:

> *Nam mihi dividia eſt tonſtricem meam ſic mulctatam male.*

Ibidem:

> *Ancillas duas tonſtrices ducet; alteram tonſtricem hujus, alteram ancillam ſuam.*

EXACTORES ſervi, qui pecunias dominorum exigebant, de quibus [b] Scævola: *Si qui minus ſolvendo fuerint debitores, quibus alii exactores erant applicati, nondum videatur conditioni ſatisfactum.* Et qui dominorum loco ædificiis reficiendis, rebusque omnibus interfuere; quorum mentionem faciunt vetuſtæ inſcri-

a *Leg.* 12. §. 6. *ff de inſtr. vel inſtru. legat.*
b *Leg.* 41. §. 17. *ff. de fideicom. libertat.*

ſcriptiones, quarum altera Romæ; altera Veronæ reperta eſt:

Romæ:

D. M. S.

M. AVRELIVS. AVGG. N. N. LIB EPAPHRODITVS EXACTOR OPERVM DOM. N. N. CORVM ET LABERIA FELICI: FECERVNT SIBI. ET SVIS.

Veronæ:

BLANDVS C. AFINI ASCLAE SER. MVRRANVS. P. CLODI TVRPIONIS SER. AVCTVS M. FABRICI SER. CONVITIVM. REFECERVNT TECTVM. PARIETES. ALEVARVNT. VALVAS. LIMEN. DE SVA PECVNIA LARIBVS DANT. COSSO CORNELIO LENTVLO L: PISONE AVGVRE COSS.

Emissarii ſervi, qui juvenibus amaſias, & equos generoſos perquirebant, quos Pædianus *conciliatores furtorum* vocat: itemque hi qui rapinas, & divitum bona quæ poterant proſcribi, [a] inveſtigabant. Horum meminit Cicero IV. Verr. *Petit Nævius Turpio quidam iſtius ex-*

a *Wolfangus Lazius lib. 12. cap. 5. Commentariorum. Reipub. Rom.*

curſor, & emiſſarius. Idem V. in Verrem: *Dubitaturum quemque exiſtimas, quin illis emiſſariis hæc tibi omnis pecunia quæſita ſit?* Et rurſus: *Magni ſua putabant intereſſe, publice potius quamvis magno emi, qui in aliquem iſtius emiſſarium incideret.* Et in Epiſt ad M. Marinum: *Hic ſimiolus animi cauſa, me, in quem inveheretur, delegerat: perſuaſeratque nonnullis invidis meis, ſe in me emiſſarium ſemper fore.* [a] Suetonius in Galba: *Quin etiam populo Romano depoſcente, ſupplicium Haloti, & Tigillini, ſolos ex omnibus Neronis emiſſariis vel maleficentiſſimos. incolumes præſtitit.* Ammianus Marcellinus: *Per emiſſarios quosdam fallendi, perſtringendique gnarus Perſarum ſciſcitabatur conſilia.* Emiſſariorum etiam mentio in ſacris literis lib. 1. Regum: *Ex emiſſariis qui circumſtabant eum.*

NOMENCULATORES ſervi, qui nomina transeuntium, ſalutantiumve

a *Cap.* 15.

tiumve domino ſuggerebant; & unumquemque nominatim poterant vocare. De his Cicero pro Muræna, & libro IV. Epiſt. ad Atticum: *Ad urbem ita veni, ut nemo illius ordinis homo nomenculatori notus fuerit, qui mihi obviam non venerit.* Seneca libro II. Epiſt XIX. *Alioquin habebis convivas, quos ex turba ſalutantium nomenculator digeſſerit.* Et lib. III. Epiſt. XXVII. *Nemo vetulus nomenculator, qui nomina non reddidit, ſed accepit.* Suetonius Caligula: *Miſit circum fora & baſilicas nomenculatores, ad invitandos ad libidinem juvenes.* Quintilianus lib. VI. Inſtitut. Orat. cap. IV. *Afer ingrato litigatori conſpectum ejus vitanti in foro, per nomenculatorem miſſum ad eum: Amas me, inquit, quod te non vidi.* [a] Venuleius: *Poteſt tamen & impubes operas dare; veluti ſi nomenculator ſit, vel hiſtrio.* Et [b] Plinius. *Hoc profecere mancipiorum legiones, & in domo*

a *Leg. ult. ff. de liberali cauſa.* b *lib. 33 cap. 1.*

turba externa, *ac ſervorum quoque cauſa nomenclator adhibendus.* Nomenculatorum vero laus erat, quam plurimos noſſe; unde elegans extat Scipionis minoris apophthegma, cum Appius Claudius, qui Scipioni in ambienda cenſura competitor erat, jactaret ſe, quod ipſe citra nomenculatorem cives omnes nominatim citaret, cum Scipio propemodum noſſet neminem. *Vera narras*, inquit Scipio, *nam mihi ſtudio fuit, ut non noſſem multos*, *ſed ne cuiquam eſſem ignotus. Nomenculatorum laus eſt*, *quamplurimos noſſe. at egregii ducis eſt*, *ob egregia in rempublicam merita nulli civium ignotum eſſe.* Horum opera apud Romanos candidati in conſequendis ſuffragiis utebantur, qui nomina civium ſuggererent. Vnde Cato laudatur, quod per ſe ipſum ſine nomenculatore nominatim ſalutaret cives Romanos, & legem ſervaverit, quæ *candidato nomenculatores adeſſe* vetat. Adria-

num

num etiam Cæſarem adeo ſingulari memoria præditum fuiſſe tradunt, ut nomina ſingulis ſuæ nomenclaturæ redderet, & nomenclatores ſæpe errantes emendaret. Nomenclatorum meminere [a] Vlpianus, [b] Venuleius, & antiqua inſcriptio Romæ: C. EGNATIVS C. L. EVRIPVS NOMENCVLATOR. & alia Tiburi apud S. Georgium:

D. M.

AVRELIAE PRIMITIVAE CONIVGI CARISSIMAE FECIT ZOSIMIANVS AVG. LIBERT. NOMENCLATOR A CENSIBVS SIBI SVISQVE LIBERTIS LIBERTABVSQ. EORVM.

H. M. H. N. S.

Plutarchus in Catone ὀνομακτόλογον vocat, Cicero in Muræniana, *monitorem*: *Nam ſi nomine*, inquit, *appel-*

a *Leg. 7. §. dabitur. ff. de oper, lib.* b *leg. ult. in fin. ff. de liber. cauſa.*

pellari abs te cives tuos honeſtum eſt, turpe eſt eos notiores eſſe ſervo tuo, quam tibi. Si etiam noris, tamen per monitorem appellandi ſunt. Qui & fartores dicti, *quod obviorum nomina*, ut Feſtus ait, *velut infarcirent petitorum auribus.*

HISTRIONES ſervi, artifices ludiones, qui perſonati in ſcenis fabulas agunt. Cicero lib. IV. Tuſculan. *Aguntur iſta præclare, & ab oratore quidem melius (ſi modo eſt orator) quam ab ullo hiſtrione.* Et [a] Vlpianus: *Nam hujus*, ait, *quoque eſt miniſterium, ſi forte vel librarius, vel nomenculator, vel calculator ſit, vel hiſtrio, vel alterius voluptatis artifex.* A militia autem Romana legibus *ſervi*, *hiſtriones*, & *capite cenſi* arcebantur.

SYMPHONIACI ſervi muſicam tenentes, qui & in conviviis, & in claſſe adhibebantur, per quos cani remigibus *celeuma* ſolebat, de quibus

a Leg. 7. §. ff. de oper. libert. & leg. ult. ff. de liberal. cau. leg. 15. §. 1. de uſufruct. & quemad.

bus [a] Vlpianus: *Si librarium rus mittat, & qualum, & calcem portare cogat, vel hiſtrionem balneatorem faciat; vel de ſymphoniaco atrienſem, vel de palæſtra ſtercorandis latrinis præponat, abuti videbitur proprietate.* Cicero pro Milone: *Milo tum caſu pueros ſymphoniacos uxoris ducebat.* Idem in Verrem: *Ab hac præfectus Antonii quidam ſymphoniacos ſervos ducebat per injuriam, quibus ſe in claſſe uti velle dicebat.* Nam ut Pædianus tradit, *cani remigibus celeuma per ſymphoniacos ſervos ſolebat per aſſam vocem, id eſt ore prolatam, & per citharam; & ad hoc ſymphoniacos capi ſolere, ut in claſſe pugnantibus claſſicum canant.* Duris Samius auctor eſt in Alcibiadis navi ab exilio redeuntis Chryſogonum fuiſſe quendam modulatorem, qui tanta arte remigum manus dirigebat, ut cum illi remorum pulſum cum Chryſogoni cantu conjugerent, jucundam audientibus redderent harmoniam.

C AL-

a *Leg.* 15. §. 1. *ff. de uſufr. & quemad.*

CALCVLATORES ſervi, qui per lapillos, aut lapillorum ſigna computabant, & expenſa, & percepta in rationes referebant; quorum meminit [a] Vlpianus: *Nam hujus quoque eſt miniſterium, ſi forte vel librarius, vel nomenculator, vel calculator ſit, vel hiſtrio, vel alterius voluptatis artifex.* [b] Idem: *Ludi quoque litterarii magiſtris, licet non ſint profeſſores, tamen uſurpatum eſt, ut his quoque jus dicatur. Iam & librariis, & notariis, & calculatoribus, ſive tabulariis.* [c] Modeſtinus: *Neque librarios, neque calculatores, quos vulgo rationarios dicimus, habere immunitatem dicunt Divorum conſtitutiones.* Martialis lib. x. Epigram. LXII.

Nec calculator, aut notarius velox,
Majore quisquam circulo coronetur.

Et D. Auguſtinus lib. II. contra Academ. *Quibus duobus repertis nata*

eſt

a *Leg. 7. ff. de oper. libert.* b *Leg. 1. S. 6. ff. de extra. cogn.* c *Leg. 15. S. 5. ff. de excuſat.*

eſt illa librariorum , & calculatorum profeſſio velut quadam Grammaticæ infantia. Quos & *tabularios* appellatos fuiſſe teſtatur [a] Vlpianus. Antiqua inſcriptio Veronæ:

V. F. P. CAECILIVS EMPIRODIVS VI. VIR. AVG. CALCVLATOR IVSTINAE SALENAE VXORI ET SIBI.

* LIBRARII ſervi vel *à ſtudiis* , vel *à bibliotheca* erant librorum ſcriptores; vel aliorum ſcriptorum notarii, qui notis quibusdam dictata ſcriberent. Cicero III. de Orat. *Neque librariorum notis; ſed verborum, & ſententiarum modo.* Et pro lege Agraria: *Aliquando tandem me deſignato, lex in publicum proponitur: concurrunt juſſu meo plures uno tempore librarii, deſcriptam legem ad me adferunt.* Idem lib. IV. Epi-

a *Leg.* 1 §. *ludi. ff. de extra. cogn.* * *Petrum Fabrum vide ad leg. ſi librarius, ff. de div. regul. jur. antiq.*

CALCVLATORES ſervi, qui per lapillos, aut lapillorum ſigna computabant, & expenſa, & percepta in rationes referebant; quorum meminit [a] Vlpianus: *Nam hujus quoque eſt miniſterium, ſi forte vel librarius, vel nomenculator, vel calculator ſit, vel hiſtrio, vel alterius voluptatis artifex.* [b] Idem: *Ludi quoque litterarii magiſtris, licet non ſint profeſſores, tamen uſurpatum eſt, ut his quoque jus dicatur. Iam & librariis, & notariis, & calculatoribus, ſive tabulariis.* [c] Modeſtinus: *Neque librarios, neque calculatores, quos vulgo rationarios dicimus, habere immunitatem dicunt Divorum conſtitutiones.* Martialis lib. x. Epigram. LXII.

Nec calculator, aut notarius velox,
Majore quiſquam circulo coronetur.

Et D. Auguſtinus lib. II. contra Academ. *Quibus duobus repertis nata eſt*

a *Leg. 7. ff. de oper. libert.* b *Leg. 1. §. 6. ff. de extra. cogn.* c *Leg. 15. §. 5. ff. de excuſat.*

eſt illa librariorum , & calculatorum profeſſio velut quadam Grammaticæ infantia. Quos & *tabularios* appellatos fuiſſe teſtatur [a] Vlpianus. Antiqua inſcriptio Veronæ:

V. F. P. CAECILIVS EMPIRODIVS VI. VIR. AVG. CALCVLATOR IVSTINAE SALENAE VXORI ET SIBI.

* LIBRARII ſervi vel *à ſtudiis*, vel *à bibliotheca* erant librorum ſcriptores; vel aliorum ſcriptorum notarii, qui notis quibusdam dictata ſcriberent. Cicero III. de Orat. *Neque librariorum notis; ſed verborum, & ſententiarum modo.* Et pro lege Agraria: *Aliquando tandem me deſignato, lex in publicum proponitur: concurrunt juſſu meo plures uno tempore librarii, deſcriptam legem ad me adferunt.* Idem lib. IV. Epi-

a *Leg.* 1 §. *ludi. ff. de extra. cogn.* * *Petrum Fabrum vide ad leg. ſi librarius, ff. de div. regul. jur. antiq.*

Epiſtol. ad Atticum: *Et jam velim mihi mittas de tuis librariolis duos.* Et Cicero filius libro XVI. Epiſtolar. *Peto à te, ut quam celerrime mihi librarius mittatur, maxime quidem Græcus. multum enim mihi eripitur operæ in exſcribendis hypomnematis.* Horatius in Arte Poëtica:

Vt ſcriptor ſi peccat, idem librarius
usque,
Quamvis ſit monitus, venia caret. --

Plinius de inſigni memoria Julii Cæſaris libro VII. cap. XXV: *Epiſtolas vero tantarum rerum quaternas pariter librariis dictare, aut ſi nihil aliud ageret, ſeptenas.* [a] Vlpianus: *Nam ſi librarium rus mittat; & qualum, & calcem portare cogat: hiſtrionem, balneatorem faciat: vel de ſymphoniaco atrienſem: vel de palæſtra ſtercorandis latrinis præponat: abuti videbitur proprietate.* [b] Scævola: *Si librarius in*

a *Leg.* 15. §. 1. *ff. de uſufr. & quemad.* b *Leg. ſi librarius* 102. *ff. de div. reg. Iur. l.* 7. *S.* 5. *ff. de oper. libert.*

in tranſcribendis ſtipulationis verbis erraſſet, nihil nocere, quo minus & reus, & fidejuſſor tenerentur. Et [a] Juſtinianus Imperator cum de veteri jure enucleando ita ſanxit : *Ipſe autem librarius, qui ea inſcribere auſus fuerit, non ſolum criminali pœna (ſecundum quod dictum eſt) plectetur: ſed etiam æſtimationem in duplum domino reddet, ſi ipſe dominus ignorans talem librum, vel comparaverit, vel confici curaverit.* Meminit librariorum & D. Hieronymus in epiſtola ad Lucinium, & ad Niciam, his verbis : *Nam & rudes illi Italiæ homines, quos Caſcos Ennius appellat, qui ſibi ritu ferino victum requirebant, ante chartæ & membranarum uſum, aut in dedolatis è ligno codicillis, aut in corticibus arborum mutuo epiſtolarum alloquia miſſitabant.* Vnde & portatores earum *Tabellarios*, & *ſcriptores*, à libris arborum *Librarios* voca-

a *Leg. fin. §. antepenult.*

vocavere. Librarii inter caſtrenſia officia dicti etiam, qui *rationes ad milites pertinentes in libros referebant*, ut Vegetius lib. II. cap. VII. refert; de quibus & [a] Paternus meminit. Itemque hi qui cujusque poſſeſſionem in tabulas publicas. Cicero II. in Rullum, de XV. viris loquens, quos ille agris dividundis inſtituere conabatur: *Ornat eos apparitoribus, ſcribis, librariis, præconibus, architectis.* Alius igitur hic *ſcriba*, alius *librarius*. Librarii tamen nomen generalius eſt, quo promiſcue etiam pro ſcriba Cicero utitur, ut *librarii manu epiſtola*. Hinc *librarius ad manum*, pro amanuenſi, in veteri inſcriptione.

NOTARII, qui acta & dictata in judicio, vel extra judicium notis, vel litteris excipiebant: Seneca lib. XIV. Epiſt. *Quid verborum notas, quibus quamvis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus ſequi-*

a *Leg. ult ff. de jure immunit.*

ſequitur. De quibus eleganter Baſilius in Epiſtolis : οἱ λόγοι τὴν φύσιν ὑπόπτερον ἔχουσι διὰ τοῦτο σημεῖον χρήζουσιν, ἵνα ἱπταμένων αὐτῶν λάβῃ τὸ τάχος ὁ γράφων. Notæ autem non ſunt literæ , ſed σημεῖα γραμμάτων πρὸς τάχος ἐξευρεθέντα : quorum inventionem alii Tullio Tyroni , alii Mæcenati tribuunt. quare literas à notis ſeparat Manilius , cum ait :

—— Cui litera verbum eſt,
Quique notis linguam ſuperet.

De his Martialis lib. XI. Epigr. LXII.

Nec calculator, aut notarius velox.

[a] Scævola : *Sejo auri libras tres , & Stichum notarium , quem peto manumittas.* [b] Paulus lib. II. Reſponſorum : *Lucius Titius miles notario ſuo teſtamentum ſcribendum notis dictavit, & antequam literis perſcriberetur vita defunctus eſt.* Hujusmodi notis

a *Leg.* 41. §. *Sejo, ff. de fideicom. libert.* b *Leg.* 40. *ff. de teſtam. militis.*

tis olim pleni erant jureconſultorum libri; ſed Juſtinianus in libris ſuis quicquam notis ſcribi vetuit: de quibus vide Cujacium libro XII. cap. XI. Obſervationum.

AMANUENSES ſervi, qui excipiunt, quorum opera in ſcribendo, perinde ac ſcribarum, utimur. De quibus Suetonius in Nerone: *Ne diſpenſatoribus quidem, aut amanuenſibus exceptis.* Tito, cap. III. *Cum amanuenſibus ſuis per luſum, jocumque certantem.* Hi & *A manu* dicuntur. Idem [a] Cæſare: *Philemonem, à manu ſervum, qui necem ſuam per venenum inimicis promiſerat, non gravius quam ſimplici morte puniit.* Auguſto, cap. LXVII: *Thallo à manu, quod pro epiſtola prodita denarios quingentos accepiſſet, crura effregit.* Alii fuiſſe videntur ſervi, quos *ad manum* vocabant, qui præſto paratique ſemper erant. nam *ad manum* Heſychius interpretatur, quæ ſunt *prompta, & parata:*

a *Cap. LXXIV.*

parata : & *ſervum ad manum*, ad multa utilem: μετὰ χεῖρας, ἕτοιμας, εὐχερῆ. ἢ ὁ νῦν πρὸς χεῖρας, καὶ εἰς πολλὰ χρήσιμος οἰκέτης. Cicero lib. III. de Oratore: *Gracchus Licinius ſervum ſibi habuit ad manum.*

Erant & ab EPISTOLIS ſervi, & *à libellis*, & *ab ephemeride*, qui dies Nonarum, Idium, & Calendarum ex ephemeride ſuppeditabant; & à domino conceptas literas ſcribebant: de quibus meminere hæ vetuſtæ inſcriptiones, quæ Romæ extant:

BASSO AVG. LIB. PROX. AB EPISTOLIS GRAECIS PROC. TRACTVS CARTHAGINENSIS FABIA.Q.F. PRISCILLA MARITO PIISSIMO.

D. M.

M. AVRELIO AVG. LIBERTO A LIBELLIS. ADIVTORI FABIA AEGENIA CON. B. M. F.

TABELLARIVS ſervus literarum gerulus, ut Caſſiodorus ait. Hujus

D memi-

meminit [a] Labeo: *Si miſeris*, inquit, *ad me tabellarium tuum, & ego reſcribendi cauſa literas tibi miſero, ſimul atque tabellario tuo tradidero, tuæ fient.* Cicero ad Brutum: *Statim extruſi tabellarios, literasque ad Ciceronem, ut etiamſi in Italiam veniſſet, ad te rediret.* Idem ad Terentiam lib. XIV. Epiſt. *Nos quotidie tabellarios noſtros expectamus.* Et D. Hieronymus ad Niciam: *Ante chartæ, & membranarum uſum, aut in dedolatis è ligno codicillis, aut in corticibus arborum mutuo epiſtolarum alloquia miſſitabant. Vnde & portatores earum Tabellarios, & ſcriptores, à libris arborum Librarios vocavere.* Tabellarius etiam pro eo accipitur, qui rationes conficit, & data acceptaque in tabulas refert. Sidonius ad Petrejum: *Sed & ille ſuſcipiebat hunc granditer, habens eum conſiliarium in judiciis, vicarium in Eccleſiis, procuratorem in negotiis, villicum in prædiis, tabellarium in tributis,*

a *Leg. 65. ff. de acquir. rer. dom.*

butis, in lectionibus comitem, in expoſitionibus interpretem, in itineribus contubernalem.

CALATORES ſervi à *calandis*, id eſt *convocandis* comitiis curiatis, & centuriatis dicebantur; qui in veteribus gloſſis non modo κλήτορες, ſed etiam δοῦλοι δημόσιοι, hoc eſt, *ſervi publici* appellantur; & libertini erant, ut ex Tacito perſpicuum: *Quippe late fuſum*, inquit, *id corpus; hinc plerumque tribus, decuria, miniſteria magiſtratibus, & ſacerdotibus, cohortes etiam in urbe conſcriptas.* Et his, utpote publicis populi Romani ſervis, teſtamenti pro parte bonorum dimidia faciundi jus fuiſſe, multæ, & reconditæ lectionis vir [a] Petrus Faber recte exiſtimat: Horum miniſterio Pontifices uſi, qui ſacrificaturi calatores ſuos præmittebant, qui populum monebant, ut Feriis publicis opere abſtinerent. Servius in Commentariis ad librum primum

a *Lib. 2. cap. 24. Semeſtr.*

Georgicorum: *Sunt enim aliqua*, inquit, *quæ ſi Feſtis diebus fiant, ferias polluant. Quapropter & Pontifices ſacrificaturi præmittere Calatores ſuos ſolent, ut, ſicubi viderent opifices aſſidentes, opus fieri prohibeant, ne pro negotio ſuo, & ipſorum oculos, & Deorum ceremonias contaminent: feriæ enim operæ deorum creditæ ſunt.* Suetonius in libro de illuſtrib. grammaticis: *Cornelius Epicadius*, inquit, *L. Cornelii Syllæ Dictatoris libertus calatorque ſacerdotio augurali, filioque ejus Fauſto, gratiſſimus fuit: quare nunquam non utriusque ſe libertum edidit.*

Antiqua inſcriptio Romæ:

Q. CAECILIO FEROCI KALATORI SACERDOTI TITIALIVM. FLAVIALIVM. STVDIOSO ELOQVENTIAE. VIXIT. ANNIS. XV. MENSE. I. DIEBVS XXIIII. FILIO. OPTVMO. AC. REVERENTISSIMO. M. GAVIVS. CHARINVS.

AN-

ANTEAMBVLONES ſervi, qui honoris gratia in itinere ſolebant præcurrere dominos, & turbam ſubmovere. Suetonius in Veſpaſiano: *Ea demum extudit magis convitio, quam precibus, vel auctoritate, dum eum identidem per contumeliam anteambulonem patris appellat.* Seneca Epiſtola LXXXVII: *O quam vellem Catoni nunc occurreres, & aliquem ex his troſſulis in via divitibus curſores, & Numidas, & multum ante ſe pulveris agentem.* Vnde & Martialis hunc morem indicans, ait:

Sum comes ipſe tuus, tumidique anteambulo regis.

Idem lib. X.

Anteambulones, & togatulos inter:
Centum merebor plumbeos die toto.

Acron in lib. I. Epiſt. Horatii ſcribit, *ſervos quoqe officioſos in turba hunc, & illum in latus fodiendo, dicere ſolitos,* DATE LOCVM DOMINO MEO,

ut clariſſimus juriſconſultus Barnabas Briſſonius de formulis lib. VIII. obſervavit. Præterea moris fuit, ut ſine ancillarum comitatu materfamilias aut matrona ordinis honeſtioris non prodiret in publicum. Itaque apud Plautum Murrhina Alceſimi uxor in ædes vicinas tranſitura ancillas ſubſequi ſeſe jubet:

Sequimini comites in proximum hinc me.

Et D. Hieronymus in Epiſtola ad Furiam, Romanam nobilem viduam ſic ait: *Noli ad publicum ſubinde procedere, & ſpadonum exercitu præeunte viduarum circumferri libertate.* Et in alia epiſtola de inſtitutione filiæ diſſerens, quam pia mater Chriſto, & virginitati conſecraverat: *Placeat ei*, inquit, *comes non compta, neque formoſa, atque laſciva, quæ liquido gutture carmen dulce moduletur; ſed gravis, pallens, ſordidata, ſubtriſtis.* Et ad Demetriadem virginem:

ginem: *Graves fœminæ, & maximè viduæ, ac virgines tibi comites eligantur, quarum probata eſt converſatio, ſermo moderatus, ſancta verecundia.* Et paulo poſt: *Mores enim & ſtudia dominarum plerumque ex ancillarum, & comitum moribus judicantur.* Et idcirco non levem injuriam eisdem fieri ab iis qui comites earum abducunt, auctor eſt [a] Vlpianus. Ad quem morem reſpexiſſe quoque viſus eſt Plautus in [b] Amphitruone, ubi Alcumenam ſic loquentem facit:

Valeas, tibi habeas res tuas, reddas meas:
Iuben' ire mihi comites? IVP. *Sanan' es?* AL. *Si non jubes,*
Ibo egomet; comitem pudicitiam duxero.

Et in [c] Moſtellaria alludit, cum apud eundem argutè ſic loquitur Tranio:

 ---- *Sine*

a *Leg.* 15. §. 15 & 16. *ff. de Injur.* b *act* 3 *ſc.* 2. c *act.* 1. *ſc.* 1.

—— Sine modo adveniat ſenex,
Sine modo venire ſalvom, quem abſentem comes.
TR. *Nec verſimile loquere, nec verum, frutex,*
Comeſſe quemquam ut quiſpiam abſentem poſſiet.

Erant autem ſervi filiorum familias plerumque & comites, & inſpectores vitæ totius, ac morum. Vnde Nævius in Triphalo:

Si unquam quicquam filium reſcivero
Argentum amoris cauſa ſumſe mutuum:
Extemplo illò te ducam, ubi non deſpuas.

Nam paterfamilias minatur gravem mulctam ſervo, ſi filius vel ipſius opera, vel alterius inſtinctu argentum mutuetur ab aliquo.

Adversitores ſervi, quorum miniſterium eſt ire ad herum foris

foris cœnitantem, & eum domum reducere, ac comitari. Plautus Moſtellaria:

> *Solus eo nunc advorſum hero ex plurimis ſervis.*
> *Hanc rem die craſtini quom herus reſciverit,*
> *Mane caſtigabit eos exuviis bubulis.*

Idem Caſina Act. II. Sce. ult.

> *Idem me pridem, quom ei advorſum veneram,*
> *Facere atrienſem voluerat ſub janua.*

Idque præter Plautum teſtatur etiam Terentius in Adelph:

> *Neque ſervulorum quiſquam adverſum ierat.*

Vbi Donatus ait proprie locutum Terentium, dicendo, *adverſum*: nam inde *adverſitores* dici. Hos etiam ditiores habebant, ut ab iis moneren-

tur per vias de lapidibus, ad quos offendere poſſent. Quo reſpicit Apuleius Metamorph. libro II: *Sed cum primam plateam vadimus, vento repentino lumen, quo nitebamur, extinguitur; ut vix improvidæ noctis caligine liberati, digitis pedum detunſis ob lapides, hoſpitium defeſſi rediremus.*

ASSECLÆ dicti, quod omnibus juſſis dominorum adſint, & præſto ſint, ut Nonius ait, *qui ſequuntur potentiores.* Cicero lib. II de Divinatione: *Is quum ei Troginorum tetrarchiam eripuiſſet, & aſſeclæ ſuo Pergameno neſcio cui dediſſet.* Idem Actione III. in Verrem: *Oſtendit munus illud ſuum non eſſe, ſe cum ſuæ partes eſſent hoſpitum recipiendorum, tum ipſos tamen Prætores, & Conſules, non Legatorum aſſeclas recipere ſolere.* Livius libro V: *Et eo devolvi rem, ut aut Patricii, aut Patriciorum aſſeclæ habendi Tribuni plebis ſint.* De quibus & D. Hieronymus in quadam epiſtola ad Furiam Roma-

nam

nam nobilem viduam ſic memenit: *Nec procurator calamiſtratus, nec formoſus collactaneus, nec candidulus, & rubicundus aſſecla adhæreat lateri tuo.* Aſſecla autem à comite diſtinguitur, quod comes is dicitur, *qui una iter facit*; aſſecla, *qui ſequitur potentiorem.* Ita ut comes comiti *ſecuritatem*; aſſecla vero *officii jus* præſtet ſuperiori.

CALONES ſervi militum caſtra ſequentes, qui clavas ligneas, & fuſtes gerebant. Feſtus lib. III. *Calones*, inquit, *militum ſervi dicti, quod ligneas clavas gerebant*; nam Græci ligna κάλα vocant, & *Calas*, teſte Servio, Latini vocarunt *fuſtes*, quos ſervi portabant, dum cum dominis in expeditione eſſent; inde Calones dicti. Nam conſuetudo erat militis Romani, ut ipſe ſibi arma portaret, & vallum; vallum autem dicebant *Calas.* Lucilius:

Scinde puer calam, ut caleas;

 id

id eſt frange fuſtem, & focum accende, ut calefias. De his Horatius:

Hunc perminxerunt calones. ———

Quidam tamen Calones à *calando* derivant, quod ad miniſterium advocarentur; alii à *calendis*, quod Calendarum die cibaria acciperent pro toto menſe; non recte. Hujusmodi ſervos & *Caculas* appellari Feſtus ex Plauto tradit, & in veteri Gloſſario ſcriptum: *Cacula*, δȣ̃λος ςρατιώτȣ. Sicut autem calones militibus ligna, ita *Lixæ* exercitum ſequuti, quæſtus cauſſa, aquam, quam veteres *lixam* dixere, militibus ſubminiſtrabant. Antiqui etiam ſervos habebant, qui dominorum arma, & ſcutum gerebant, eos ſequentes, qui ARMIGERI dicebantur. De ſervo armigero Plautus Caſina:

Potius, quam illi ſervo nequam, armigero, nihili, atque improbo,
Quoi homini hodie peculi nummus non eſt plumbeus.

Eundem

Eundem ſervum paullo poſt Plautus *ſcutigerulum* appellat:

> S. *Qui, malum, homini ſcutigerulo lubet dare.*

SALUTIGERULI ſervi, qui juſſu dominæ hunc illum ſalutant, ſuntque nuntii, & renuntii; ſicut *Salutigeruli Dæmones* appellantur ab Apuleio in libro de Deo Socratis. De his [a] Plautus in Aulularia, ubi mores mulierum probe memorat:

> M. *Nulla ergo dicat; Equidem dotem ad te attuli*
> *Majorem multo, quam tibi erat pecunia.*
> *Enim mihi quidem æquom eſt, purpuram atque aurum dari*
> *Ancillas, mulos, muliones, pediſequas,*
> *Salutigerulos pueros, vehicula, quî vehar.*

Iidem Plauto *damnigeruli* dicti, item

a. *Act.* 3. *ſc.* 5.

gerrones, ac *bonorum exagogæ*, ut qui ad ſcortilla etiam inficetiſſima dominorum bona juſſi efferant: In [a] Truculento:

> G. *Ite hac ſimul mulieri, damnigeruli, foras, gerrones,*
> *Bonorum exagogæ.* ———

Sed & mulieres ſervos SANDALIGERVLOS habebant, qui earum ſandalia gererent, ut ex Plauto in [b] Trinummo perſpicuum:

> *Veſtiſpicæ, unctor, auri cuſtos, flabelligeræ, Sandaligerulæ.*

Erant autem Sandalia muliebria calceamenta, ut refert Pollux, elegantiſſima: interdum etiam aurea, ut ex Luciano, & Æliano conſtat.

CVRSORES ſervi; quibus non diſſimiles ſunt, quos adhuc noſtra ætas habet, qui Gallico vocabulo à miliaribus leucis, vulgo *Laquais* appel-

a *Actu.* 2 *ſc.* 7. *Act.* 2. *ſc.* 1.

pellantur. Horum meminit [a] Paulus: *Si alii, inquit, vernæ, alii Curſores legati ſunt: ſiquidem & vernæ, & curſores ſint, curſoribus cedent; ſemper enim ſpecies generi derogat.* Seneca Epiſt. CXXIII: *Omnes jam ſic peregrinantur, ut illos Numidarum præcurrat equitatus, ut agmen Curſorum antecedat* Suetonius in Nerone: *Inter moras prolatas à curſore, Phaëthontis codicillos præripuit.* Et cap xxx. de itinere Neronis: *Nunquam carrucis minus mille feciſſe iter traditur, ſoleis mularum argenteis, canuſinatis mulionibus, armillata, & falerata cum Mazacum turba, & curſorum.* Vopiſcus refert Aurelianum *curſores eo habitu quo ipſe habebat, Senatoribus conceſſiſſe, id eſt, albatos.* Lampridius in Alexandro: *Curſorem nunquam niſi ſervum ſuum dicens, ingenuum currere niſi in ſacro certamine non debere.* Apuleius Metamorph. lib. x: *Miſitque protinus cur-*

a *Leg.* 99. §. 5. *ff. de legat.* 3.

curſorem, qui vianti marito domus expugnationem nuntiaret. Quo ſpectat etiam illud Plauti in Mercatore:

Genua hunc curſorem deſerunt.

Et Martialis III. Epigram. C.

Curſorem ſexta tibi Ruſe remiſimus hora.

Plinius refert *Alexandrum Magnum habuiſſe Philonidem curſorem, qui mille & ducenta ſtadia uno die confecit.* Iidem dicebantur *A pedibus.* Cicero ad Atticum lib. VIII. *Pollacem ſervum à pedibus meum Romam miſi.*

IVNCTOR ſervus, qui jungit mulas ad rhedam, vel carrucam qua vehitur paterfamilias; quem eſſe de urbano miniſterio conſtat; *& quem carrucam cum junctura legatam non ſequi* prodidit [a] Paulus III. Sentent. Cubicularios obſonatores, junctores, & generaliter miniſtratores. Et

a *Leg. 98. muliones. ff. de leg. 3.*

Et [a] Alfenus: *Quo in genere junctores, cubicularii, coci, miniſtratores, atque alii, qui ad ejusmodi uſum parati eſſent, numerarentur.*

Erant & LINTEONES ſervi, qui ut Servius docuit, lib. VII. Æneid. linteamina texebant in veſtium uſum, & hujusmodi lavabant. De his præter [b] Vlpianum meminit & Plautus in Aulularia: *Manulearii,* aut *myrothecarii, propolæ, linteones, calceolarii.* Julius Firmicus libro ſecundo Mathe. *Si Luna,* inquit, *in Veneris ſignis conſtituta feratur ad Martem, iſta conjunctio faciet linteones, aut tabernarios, atque colorum tinctores.* Vegetius de re militari I. *Piſcatores, aucupes, dulciarios, linteones.*

TEXTORES ſervi, & textrices, quæ veſtes, aut telam texunt. [c] Alfenus: *Textoribus omnibus, qui ſui eſſent,* *cum*

a *Leg.* 203. *in fin. ff. de verbor ſignific.* b *Leg.* 5. *ff. de utrib. act.* c *Leg.* 61. *ff. leg.* 3. *l.* 203. *de verb. ſignific. l.* 1. *ff. de trib. act.*

cum moreretur, legatis: quæſitum eſt, an & is, quem poſtea ex his oſtiarium feciſſet, legato contineretur. reſpondit contineri; non enim ad aliud artificium, ſed ad alium uſum transductum eſſe. Cicero pro Plancio: *Si pro fabro, aut textore emimus.* Juvenalis Satyr. IX. verſ. XXVIII.

> *——— pingues aliquando lacernas*
> *Munimenta togæ duri craſſique coloris,*
> *Et male percuſſa textoris pectine Galli.*

Tibullus lib. II. Eleg. I.

> *Atque aliqua aſſidue textrix operata Minervam,*
> *Cantat.* ———

FVLLO ſervus, qui purganda, poliendave veſtimenta accepit. [a] Vlpianus: *Itaque fullo qui curanda, polienda veſtimenta accepit, ſemper agit,* *præ-*

a *Leg 12. ff. de furtis.*

præſtare enim cuſtodiam debet. ſi autem ſolvendo non eſt, ad dominum actio redit: nam qui non habet quod perdat, ejus periculo nihil eſt. [a] Idem: *Si fullo veſtimenta polienda acceperit, eaque mures roſerint, ex locato tenetur: quia debuit ab hac re cavere, & ſi pallium fullo permutaverit, & alii alterius dederit; ex locato actione tenebitur, etiamſi ignarus fecerit:* Et [b] idem lib. XX. ad Sabinum: *Hæc enim quæ ruſticorum cauſa parantur lanificæ, & lanæ, & tonſores, & fullones, & focariæ, non agri ſunt inſtrumentum, ſed inſtrumenti.* [c] Et lib. XXXII. ad Edictum: *Si fullo veſtimenta lavanda conduxerit, deinde amiſſis eis, domino pretium, ex locato conventus, præſtiterit.* Lavantur autem veſtimenta à fullonibus creta, ſed quo modo, quove ordine, præſcribit lex Metella de fullonibus dicta;

a *Leg. 13 § 6. ff. locati.* b *Leg. 12. §. 6. ff. de inſtr. vel inſtrum. leg.* c *Leg. 2. ff. de condict. ſine cauſa.*

dicta; & Plinius lib. XXXV. cap. XVII. Natural. Hiſt. memorat: adeo hæc res majoribus curæ fuit. Huc Titinius alludit, cum ait: *Terra hæc nova eſt, quaſi tu ſolitus pedibus argutarier, dum compeſcis cretam, & veſtimenta eluis.* Plautus Aulularia:

Stat fullo, phrygio, aurifex, lanarius.

Erant & fullonum officinæ, quas vulgo *fullonicas* appellabant. [a] Vlpianus: *Quod autem dicit, meritoria non facturum, ita accipe, quæ vulgo diverſoria, vel fullonicas appellant.* [b] Idem: *Apud Trebatium relatum eſt, eum, in cujus fundo aqua oritur, fullonicas circa fontem inſtituiſſe, & ex his aquam vicini in fundum vici immitere cœpiſſe: ait ergo non teneri eum aquæ pluviæ arcendæ actione.*

SARCINATOR ſervus, qui ſarcienda veſtimenta, accepit, cujus memi-

a *Leg.* 13. §. *fin. ff. de uſufr.* b *Leg.* 3. *ff. de aqua pluvia arcenda.*

meminit [a] Paulus II. Sententiarum: *Fullo, & ſarcinator*, inquit, *qui polienda, vel ſarcienda veſtimenta accepit, ſi forte his utatur, ex contrectatione eorum furtum feciſſe videtur: quia non in eam cauſam ab eo videntur accepta.* [b] Vlpianus lib. XXIX. ad Edictum: *Licet mercis appellatio anguſtior ſit, ut neque ad ſervos fullones, vel ſarcinatores, vel textores, vel venalitiarios pertineat.* Lucilius: *Sarcinatorem eſſe ſummum, ſuere centonem optime.* Hinc *ſarcinatrix*, mulier quæ veſtes ſuit, & reficit.

TOPIARII inter prædiorum ruſticorum ſervos cenſentur, qui arbuſculas, virgultaque ductilia facili flexu in varias formas & figuras ſolerti ingenio exprimunt, & concinnant. Vnde [c] Vlpianus ait: *topiarium ornandi fundi magis quam colendi paratum eſſe.* Hos Julius Firmicus

a *Leg.* 82. *ff. de furtis.* b *Leg.* 1. *ff. de tribut. act.*
c *Leg.* 60. §. *ult. ff. de leg.* 3. *leg.* 12. §. 42. & *leg.* 17. *in fin. ff. de inſtr. vel inſtrum. leg.*

cus lib. VII. Mathe. cap. X. eleganter ſic deſignat: *Vel qui*, ait, *buxeas arbores tondens in belluas fingat, aut virides porticus in circulum flexis vitibus faciat:* Et Plinius lib. III. ad Calviſium: *Sunt qui hedera geſtationes conveſtiunt, formas ex plantis, fruticibus, arboribus faciunt, variasque ex his ſubtiliter compoſitis, & plicatis figuras exprimunt, & reddunt.* Moris autem fuit ex buxo, myrto, roſis, hedera, & lauro deorum ſimulacra, ſeu fabularum explicationes, & varias hominum effigies, naviumque formas, aut turrium, ædium, vel cubiculorum ſpecies, in hortis per hujusmodi operarios fieri; qui *topiarii* ἀπὸ τῶν τόπων, id eſt, *à locis* quæ in his varia conſtituuntur, quæ & *topia* nuncupantur. Vitruvius lib. VII. Architecturæ: *Habentem Deorum ſimulachra, ſeu fabularum diſpoſitas explicationes, non minus Trojanas pugnas, ſeu Vlyſſis errationes per topia, cæteraque quæ ſunt eorum ſimilibus rationi-*

tionibus ab rerum natura procreata. Quidam inde Topiarii appellationem deductam exiſtimant, quod plantæ funium modo flexibiles, in quaslibet formas & figuras redigantur, & ducantur. Græci enim funes in navibus τοπεῖα, καὶ τοπήια appellant. De his Cicero ad Q. fratrem: *Topiarium laudavi, ita omnia conveſtivit hedera.* Et Plinius lib. xv. cap. xxix: Nat. Hiſt. *Stativæ myrti genera topiarii faciunt.* Idem Epiſtola xxxvi. *Ineſt huic computationi ſumtus ſupellectilis, ſumptus atrienſium topiariorum.* Hinc *topiarium opus*, & *ars ipſa topiaria* dicitur. Cicero ad Q. Fratrem lib. iii. Epiſtol. *Vt denique illi palliati topiariam facere videantur.* Et Plinius: *Accedit in topiario opere lauri genus, quæ taxa dicitur, ramos ſpargit à radice topiarii, ac coronarii operis.*

Viridarios nuncupat ſervos Vlpianus curæ viridiorum præpoſitos. Sunt autem Viridia horti, ſeu

ſeu loca virentibus herbis, graminibusque, & arbuſtis conſita; & voluptatis cauſa comparata, quæ *Viridaria* etiam appellantur. Suetonius in Tiberio; cap. LX. *Militem prætorianum ob ſurreptum è viridario pavonem capite punivit.* Lampridius in Heliogabalo, & Vegetius lib. IV. cap. VII. Viridiorum etiam mentio apud Vitruvium libro quinto, cap. IX. & libro VI. cap. VI. & Senecam Epiſt. XV. lib. I.

PASTORES ſervi, qui curam habent paſcendi; de quibus Vlpianus: *Quibusdam in regionibus accedunt inſtrumento, ſi villa cultior eſt, atrienſes, ſcoparii. Si etiam viridaria ſint, topiarii, ſi fundus ſaltus, paſtionesque habeat, greges pecorum, paſtores, ſaltuarii.* Virg. III. Georg.

——— deſertaque regna
Paſtorum, & longe ſaltus, lateque vacantes.

Pa-

a *Leg. 8. §. 1. ff. de inſtr. vel inſtrum. leg. Leg. 12. ff. de ſervit urb. l. 7. in fin. ff. de verb. ſign.*
b *Leg. 8. §. fin. de inſtr. vel inſtrum.*

Juvenalis Sat. II. CLI.

Paſtoris duri eſt hic filius, ille bubulci.

Iidem *Ad baculum ſervi* dicebantur; nam baculus, qui *Pedum* vocatur, paſtoris argumentum eſt. Propertius lib. IV. Elegia II.

Paſtorem ad baculum poſſum curare.

Erant & paſtores anſerum, de quibus [a] Paulus III. Sententiarum: *Avibus*, inquit, *legatis, anſeres, phaſiani, & gallinæ & aviaria debebuntur. Phaſianarii autem, & paſtores anſerum non continentur, niſi id teſtator expreſſit.*

OPILIO quaſi ovilio, cuſtos ovium, qui ovium gregem ſervat, & paſcit. Plautus Aſinaria: *Etiam opilio, qui paſcit alienas oves, aliquam habet peculiarem, qua ſpem ſoletur ſuam* Virgilius x. Eclog. XIX.

Venit & upilio, tardi venere bubulci.

E [a] Al-

a *Leg. 66. ff. de leg. 3.*

[a] Alfenus tradit *prædiis legatis, & quæ eorum prædiorum colendorum cauſa empta, parataque eſſent, aſinum machinarium legatum videri, item oves, quæ ſtercorandi fundi cauſa pararentur: item upilionem, ſi ejus generis oves curaret.*

[b] MVLIONES ſervi, qui mulos clitellarios ſive quadrigarios ducunt, de urbano miniſterio ſunt; niſi propter opus ruſticum teſtator eos deſtinatos habeat. De his Vlpianus: *Item oſtiarium, mulionemque inſtrumenti eſſe conſtat.* Et [d] Alfenus: *Servis & ancillis urbanis legatis agaſonem, mulionem legato non contineri reſpondi.* Juvenalis Sat. III:

Nam mihi commota jam dudum
mulio virga.

Et qui curſui veloci deſerviebant, & mutationibus deputati, muliones publici

a *Leg.* 60. §. 3. *ff. de leg.* 3. b *Leg.* 99. §. 2. *ff. de leg.* 3. c *Leg.* 12. §. 9. *De inſtr. vel inſtrum.* d *Leg.* 60. §. 1. *ff. de leg.* 3.

blici dicebantur : quos [a] Arcadius, & Honorius Impp. mutari, vel ſubtrahi à quoquam, vel à judicibus liberari, pœna propoſita vetant: liberatos vero retrahi conſtitutione ſua præcipiunt.

AGASO ſervus, equorum, vel aſinorum ductor. Livius: *Acceptos ab agaſonibus equos, quum rex aſcenſurus erat, admonebant.* Plinius lib. XXXV. cap. II. *Pinxit & in una tabula, quaque maxime inclaruit, agaſonem cum equo.* Feſtus: *Agaſones equos agentes*, id eſt, *bene minitantes.* Hujus meminit [b] Alfenus: *Servis*, inquit, *& ancillis urbanis legatis, agaſonem, mulionem legato non contineri reſpondi. eos enim ſolos in eo numero haberi, quos paterfamilias circum ſe ipſe ſui cultus cauſa haberet.*

[c] SALTUARII ſervi, ſaltuum cuſtodes vocantur, qui [d] *tuendi, cuſto-*

a *lib. 8. C. Theod.* b *Leg. 60 §. 1. ff. de leg. 3.* c *Leg. 6. §. ult. ff. de legat. 3. leg. 8. 12. 15. ff. de inſtruct. vel inſtr. legat.* d *leg. 60. §. fin. ff. de leg. 3.*

ſtodiendique fundi magis quam colendi cauſa parati ſunt. Nam deſiderant tam villæ, quam agri cuſtodiam: illæ, ne quid vicini aut agri aut fructuum occupent; hi, ne quid cæterarum rerum quæ in villa continentur. Vnde *dominus proprietatis etiam invito uſufructuario, vel uſuario fundum, vel ædes per ſaltuarium, vel inſularium cuſtodire* [a] *poteſt. intereſt enim fines prædii tueri.* Saltus autem *alii* [b] *æſtivi, alii hyberni* erant. Æſtivos definit Vlpianus, *quibus interdum etiam hyeme, plerumque autem æſtate utimur.*

VENATORES ſervi, qui feras perſequuntur, [c] Vlpianus: *Si in agro venationes ſint: puto, venatores quoque & veſtigatores, & canes, & cætera, quæ ad venationem ſunt neceſſaria, inſtrumento contineri.* Cicero II. Tuſcul. *Pernoctant venatores in nive.*

Hora-

a *Leg.* 16 § 1. *ff. de uſu & habitat.* b *leg.* 3. §. 11. *ff. de acquirend. poſ. leg.* 67. *ff. de leg* 3. c *leg.*12. §. 12. *ff. de inſtrum. leg.*

Horatius lib. I. Carm. Ode. I.

Manet ſub Iove frigido venator.

[a] *Venatores* autem, *& aucupes utrum in urbanis, an in ruſticis contineantur, poteſt dubitari. ſed dicendum eſt, ubi paterfamilias moraretur, & hos alebat, ibi eos numerari.*

AVCVPES ſervi, qui aves capiunt. De his [b] Vlpianus: *Et ſi ab aucupio reditus ſint: aucupes, & plagæ, & hujus rei inſtrumentum, agri inſtrumento continebitur.* Plautus Aſinaria: *Auceps quando concinnavit aream, effundit cibum, aves aſſueſcunt.* Columella lib. VIII. cap.x. *Qui ab aucupibus in hunc uſum nutriti, quaſi allectores ſunt captivorum.* Vegetius de re militari I. *Piſcatores, aucupes, dulciarios, linteones.*

Erant & PISCATORES ſervi, qui piſcantur. Horum meminit [c] Scævola: *Prædia*, inquit, *maritima cum*

a *Leg.* 99. § 1. *ff. de leg.* 3. b *Leg.* 12. § 13. *ff. inſtr. vel inſtrum. leg.* c *Leg.* 27. *ff. de inſtr. vel inſtrum. leg.*

ſervis, qui ibi erunt, & omni inſtrumento, & fructibus, qui ibi erunt, & reliquis colonorum, nutritori ſuo legavit. quæſitum eſt, an ſervi piſcatores qui ſolebant in miniſterio teſtatoris eſſe, & ubicumque eum ſequi, & urbicis rationibus expungebantur, nec mortis teſtatoris tempore in prædiis legatis deprehenſi fuerint, legati eſſe videantur. Et [a] Marcianus: *Cubicularios autem, vel obſonatores, vel eos qui piſcatoribus præpoſiti ſunt, non videri negotiationis appellatione contineri.* Cicero III. Officiorum: *Piſcatores ad ſe convocat.* Terentius in Eunucho:

Coqui, fartores, piſcatores, aucupes.

Ovidius XIV. Metamorph.

Miles erat gladio, piſcator arundine ſumpta.

Vestigatores, venatores, à veſtigiis ferarum dicti, ut Varro

a *Leg. 65. ff. de leg. 3.*

ro libro quarto de lingua Latina auctor eſt. [a] Vlpianus lib. xx. ad Sabinum : *Veſtigatores, & canes, & cætera, quæ ad venationem ſunt neceſſaria, inſtrumento contineri.* Columella lib. IX. cap. VIII : *Nam ſtatim ſono territum, vel in frutice, vel in editiore ſylvæ fronde conſidet, vel à veſtigatore præparato vaſe reconditum.*

DIÆTARII ſervi, in diæta ſervientes. [b] Vlpianus : *Oſtiarii autem, vel topiarii, diætarii, aquarii domui tantum deſervientes continebuntur.* Diæta cœnaculum erat, in quo æſtate cœnatur ad umbram ; hyeme ad ſolem ; quod & Cœnatio dicitur, ſive Cœnatiuncula. Sidonius Apoll. lib. XI. epiſt. XI. *Ex triclinio in diætam, ſive cœnatiunculam tranſitus.* [c] Plinius : *Hic turris erigitur, ſub qua diætæ duæ, totidemque in ipſa : præterea cœnatio, quæ latiſſimum mare, longiſſimum littus, amœniſſimas villas*

a *Leg.* 12. §. 12. *ff de inſtr. vel inſtrum. legat.*
b *Leg.* 12. § *idem reſpondit. ff. de inſtr. vel inſtrum.*
c *lib.* 2. *epiſt.* 17.

proſpicit. Diætis autem varia nomina à veteribus imponi ſolebant. Suetonius in Claudio: *In diætam, cui nomen eſt* Hermeum, *receſſerat*. Alexander Imperator, ut Lampridius refert, *in palatio diætas ſtruxit nomine* Mammeas, *quas*, ait, *imperitum vulgus hodie* ad mammam *vocat*. Lucullus diætam habuit *Apollinis* cognomento celebratam, ut Plutarchus tradit, ubi ſummo impendio parabantur convivia. Inde illa ejus vox cantatiſſima, *Cœnatur in Apolline*. Alexandriæ *regiam diætam* ab Antonio ſtructam prodidit Strabo, quam *Timonion* nuncuparit, *quod Timoniam vitam, ſolitariamque foret acturus poſt Actiacam calamitatem*. In his diætis qui miniſtrabant, *diætarii* vocabantur. Diætarii etiam dicti, qui in navibus cuſtodiæ cauſa præponuntur, quemadmodum idem [a] Vlpianus refert: *Et ſunt quidam in navibus, qui cuſtodiæ gratia navibus præponuntur*,

a *Leg*. 1. §. *& ſunt quidam*, *ff*. *naut*. *caupon*. *&c*.

nuntur, *ut* ναοφύλακες, *&* *diætarii.* quamvis ſint & ea appellatione fures, qui in aliena cœnacula furandi gratia ſe dirigebant, de quibus [a] Vlpianus: *Qui diætarii*, inquit, *appellantur, hoc eſt, qui in aliena cœnacula ſe dirigunt furandi animo*; quos idem Vlpianus ſcribit *plus quam fures eſſe* [b] *puniendos: Simili modo & diætarii, & ſacculari puniuntur.* Itaque aut ad tempus relegandos, aut in opus publicum dandos, aut fuſtibus cædendos.

AQVARII, qui aquam in ædes portabant, qua plurima egent ad balneum, ædesque purgandas mulieres. Hinc apud Plautum in Penulo meretricula dicit: *Aggerundaque aqua ſunt viri duo defeſſi.* M. Cælius in Epiſt. ad Ciceronem: *Sed dici non poteſt, quomodo hic omnia jaceant; niſi ego cum tabernariis, & aquariis pugnarem, veternus civitatem*

 occu-

a *Leg. ſaecularii. ff. de extraord. crimin.* b *Leg. 1. ff. de effractor.*

occupaſſet. [a] Vlpianus de fundo inſtructo: *Oſtiarii autem, vel topiarii, diætarii, aquarii, domui tantum deſervientes continebuntur.* Et Firmicus libro IV. Mathe. cap. VI. *His & pro amorum internunciis uti ſolebant.* Feſtus: *Aquarii ſunt impudicarum mulierum ſordidi aſſeclæ.* Juvenalis Sat. VI. verſ. CCCXXXI.

--- *Veniet conductus aquarius.* ---

Septimius Florens: *Primi erunt lenones, perductores, aquarioli, tum ſicarii, venenarii, magi.* Aquarioli autem per diminutionem ad contemptum omnium viliſſimi dicuntur. Lampridius in Commodo: *Aquam geſſit, ut lenonum miniſteriis probroſis natum magis, quam ei loco crederes, ad quem fortuna pervexit.* Aquarii à [b] Juriſconſultis, & Frontino in libro De aquæductibus etiam *aquarum cuſtodes* appellantur, quos Græci ὑδροφύλακες nominant. Præterea lautio-

a *Leg.* 12. §. *idem reſpondit ff. de inſtr. vel inſtrum.*
b *Leg. penult. Cod. de aquæduct.*

tiores Romani habebant *ſervos ad pedes*, *obſonatores*, *pocillatores*, *miniſtratores*, *ſtructores*, *vocatores*, *piſtores*, & *cocos*.

Ad pedes ſervi diſcumbentibus cœnandi cauſa retro ad pedes ſtare conſueverant, qui dominorum juſſa exciperent: quorum miniſterium, & diſcumbendi ritus ex veteri pictura in opus Fuggerorum Antiquitatis relata, apparet. Hinc etiam perſpicuum, quod in Euangelio S. Lucæ ſcriptum eſt Magdalenam, cum in domo Phariſæi cœnante domino ingreſſa eſſet, *retro ad pedes ejus ſtetiſſe*. Neque enim majorem animi ſummiſſionem ſignificare poterat, quam cum nobiliſſima mulier eum ſibi locum delegit, qui ſervis erat attributus: *Stans retro*, ait S. Lucas, *ad pedes ejus, lacrimis cœpit rigare pedes ejus*. Seneca lib. III. de Beneficiis: *Servus, qui cœnanti ad pedes ſteterat, narrat, quæ inter cœnam ebrius dixiſſet*. Sed &

[a] idem de Calviſio Sabino homine ſane divite, qui memoria prope nulla fuit, ſic loquitur: *Magna ſumma ſervos emit: unum, qui Homerum teneret: alterum, qui Heſiodum: novem præterea Lyricis ſingulos aſſignavit. Poſtquam vero hæc illi familia comparata eſt, cœpit convivas vexare. habebat ad pedes hos, à quibus ſubinde cum peteret verſus, quos referret, ſæpe in medio verſu excidebat.* Idem quoque libro ſecundo Epiſtolarum Epiſt. CLXXVIII. Marcellinum admonuit *non eſſe inhumanum, quemadmodum cœna peracta reliquiæ circumſtantibus dividuntur: ſic peracta vita aliquid porrigi his, qui totius vitæ miniſtri fuiſſent.* Et Suetonius in Galba, cap. XXII. *Inter cœnam vero usque adeo abundantem, ut congeſtas ſuper manus reliquias circumferri juberet, ſpargique ad pedes ſtantibus.* Martialis lib. XII. Epigram. LXXXVII.

Bis

a *Epiſt.* 27.

Bis Cotta ſoleas perdidiſſe ſe queſtus,
Dum neglıgentem ducit ad pedes vernam.

Et lib. VII. Epigr. XX.

Mixto lagenam replet ad pedes vino.

Idem quoque libro tertio Epigram. ad hos feſtive ſic alludit:

Omnia cum retro pueris obſonia tradas,
Cur non menſa tibi ponitur à pedibus?

ANALECTÆ ſervi dicebantur, qui reliquias cœnæ, aut ea quæ ceciderant de menſa colligere ſolebant. Servi autem *ad pluteum* diſtincti ſtabant, quorum alii *pocillatores* erant, alii *ſtructores*, alii *qui ſputa ex pavimentis detergebant*, alii *qui murmur compeſcebant*. Huc [a] Martialis alludit:

An magis aſtuti deraſa eſt ungue miniſtri
Bractea, de fulcro (quod reor eſſe) tuo.

a *Lib.* 8. *Epigr.* 32.

POCILLATORES ſervi, pincernæ qui miniſtrant, pocula menſæ ingerentes. Vnde Ganymedes qui à diis raptus fertur, ut Jovi pocula miniſtraret, pocillator appellatus eſt. Hinc Auſonius:

Stat Iovis ad cyathum, generat
quem Dardanius Tros.

Seneca Epiſt. XLVII. *Alius vini miniſter in muliebrem modum ornatus cum ætate luctatur. Non poteſt effugere pueritiam, ſed retrahitur. Iamque militari habitu glaber, deſtrictis pilis, aut penitus evulſis, tota nocte pervigilat: quam inter ebrietatem domini, & libidinem dividit.* Iidem *Ad cyathos* dicti. Suetonius in Cæſare: *Sed C. Memmius etiam ad cyathum & vinum Nicodemi ſtetiſſe objecit.* Juvenalis Sat. XIII.

Nec puer Iliacus, formoſa nec
Herculis uxor
Ad cyathos.

Pro-

Propertius lib. IV. eleg. IX. *Lygdamus ad cyathos.* Ad hos Plautus in Menæchmis reſpexit:

Non ſcis quis ego ſim? qui tibi ſæpiſſime
Cyatiſſo apud nos, quando potas.

Convivæ autem pincernæ identidem dicebant, πίνειν κίρνα, id eſt *miſce*, vel *tempera vinum, ut bibam,* ut [a] Budæus tradit. Præterea moris erat, cum ſurgerent à menſa, ut pincernæ vini reliquias darent, quemadmodum Athenæus libro extremo docet: Ἔθος ἦν ἀναςᾶσι τοῦ δείπνου, καὶ σπείσασι, τὸ λοιπὸν τοῦ ἀκράτου τῷ διδόντι παιδὶ ἐκπιεῖν διδόναι. id eſt, *Mos erat ut cum ſurgerent à menſa, cumque bibiſſent, vini reliquum puero illi darent, qui bibere miniſtraſſet.* Honeſtum vero id olim miniſterium fuiſſe idem Athenæus lib. X. Dipnoſophiſt. auctor eſt, qui non ſolum apud Græcos, ſed & Romanos morem fuiſſe ſcribit, *ut nobiliſſimi juvenes in convi-*
viis,

[a] *Lib. 5. de Aſſe & partibus ejus.*

viis, & *ſacris publicis id munus obirent.* Apud Perſas quoque pocillatorum munus honorificum fuiſſe Herodotus libro tertio teſtatur, cum ait *filium Praxaſpis fuiſſe Cambyſis pincernam*, & addit τιμὴ δὲ ταύτη οὐ σμικρή. Et regii pincernæ Neemiæ, qui Xerxi miniſtrabat, meminit Joſephus libro ſecundo Antiquitat. Judaic. cap. v. Regii autem pocillatores ea in re magnam curam, & diligentiam adhibebant, ut aptiſſime, decentiſſimeque vinum funderent, ac Regibus propinarent: Phialam tribus ſummis digitis ita offerentes, ut facillime prehendi poſſet. Quod Xenophon lib. I. παιδ. κυρ. ſic refert: Οἱ δὲ τῶν βασιλέων τούτων οἰνοχόοι κομψῶς τε οἰνοχέουσι καὶ καθαρῶς ἐγχέουσι, καὶ διδοῦσι τοῖς τρισὶ δακτύλοις ὀχοῦντες τὴν φιάλην, καὶ προσφέρουσιν ὡς ἂν ἐνδοῖεν τὸ ἔκπωμα εὐληπτότατα τῷ μέλλοντι πίνειν.

PRÆGUSTATOR ſervus, qui cibos, potumque principis præguſtat. ex miniſtris enim qui epulas inſe-

inferebant ; quidam prægustatorum munere fungebantur. Tacitus : *Is inferre epulas , & guſtum explorare ſolebat.* Idem libro XIII. Hiſtor. Auguſt. *Mos habebatur principum cum cæteris idem ætatis nobilibus ſedentes veſci in aſpectu propinquorum propria , & parciore menſa. Illic epulante Britannico , quia cibus , potusque ejus delectus ex miniſtri guſtu explorabatur , ne omitteretur inſtitutum , aut utriusque morte proderetur ſcelus , talis dolus repertus eſt.* Et quia vita Regum & principum multis inſidiis erat expoſita , ne venena eis infunderentur , calicem labris non ante admovebant , quam pocillatores potum guſtu exploraſſent. Eaque de cauſa , poſt phialam porrectam qui Regi à poculis erant , cyatho ex ea hauſtum vinum in ſiniſtram manum fundentes abſorbebant. Quem ritum Xenophon lib. I. παιδ. κυρ. ita narrat : Οἱ γὰρ τῶν βασιλέων οἰνοχόοι ἐπειδὰν ἐνδιδῶσι

ἐνδιδῶσι τὴν φιάλην, ἀρύσαντες ἀπ' αὐτοῦ τῷ κυάθῳ, εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐγχεάμενοι καταῤῥοφοῦσιν, οὗ δὴ εἰ φάρμακα ἐγχέοιεν, μὴ λυσιτελεῖν αὐτοῖς. Juſtinus lib. XI. refert *Antipatri etiam filios Philippum & Iollam prægustare, & temperare Alexandri potum ſolitos.* Eandem quoque in cibis cautionem adhibuiſſe Reges, & cum ſibi à venenis timerent, non niſi prægustatos cibos cœpiſſe, Xenophon in Hierone, & Athenæus lib. III. memorant. Primos vero Perſas inſtituiſſe, miniſtrorum guſtu cibos explorari, Suidas tradit his verbis: Ἐδέατρος· τὸ μετὰ ὄνομα Ἑλληνικὸν, ἡ δὲ χρεία Περσικὴ ἦν, ὃς προγευστὴς τὸ πρῶτον, καὶ προήσθιεν, τοῦ βασιλέως εἰς ἀσφάλειαν. Hujus meminit Suetonius in Claudio c. XLIV. de *Haloto ſpadone, prægustatore Augusti*; & vetuſta inſcriptio, quæ Romæ in monte Viminali in quadam vinea eruta eſt:

VOTVM SYLVANO SOLVIT LIBENS MERITO T. F. DIADVMENVS LVRVESIANVS PRAEGVSTATOR AVGVSTI.

Obsonatores ſervi obſoniis

niis comparandis præerant, quorum officium erat coëmere, quæ uſus domeſticus expoſtulabat. eſt autem Obſonium, *quicquid præter panem, & vinum menſæ infertur*: ſed cum multa & varia obſonia ſint, *piſcis* tamen, teſte [a] Plutarcho, obtinuit, ut vel *ſolus*, *vel præcipue obſonium appellaretur.* Terentius: *Convertam me domum cum obſonio.* De his Seneca Epiſt. XLVII. ad Lucilium: *Addo obſonatores, quibus dominici palati notitia ſubtilis eſt, qui ſciunt, cujus rei illum ſapor excitet.* Et illud [b] Martialis in diſticho cujus lemma eſt, *Obſonator*:

Dic quotus es, quanti cupias cœnare, nec unum
Addideris verbum, cœna parata tibi eſt.

Plautus in Milite:

Vel primarium paraſitum, atque obſonatorem optimum.

[a] Mar-

a 4. *Sympoſ. Problem.* 4. b *Lib.* 14. 215.

[a] Marcianus: *Cubicularios autem, vel obſonatores, vel eos qui piſcatoribus præpoſiti ſunt, non videri negotiationis appellatione contineri.* Athenæus refert, *quod domino convivii, ſimul ac decubuiſſet, ſchedula offerri ſolet, quæ obſonia omnia ordine deſcripta haberet, ut ſciri poſſet, quid primo, & quid poſtremo miſſurus eſſet coquus.*

STRUCTORES ſervi dicuntur, qui inſtruendæ menſæ, ciborumque perite apponendorum curam habent. [b] Plautus Menæchmis:

Cereales cœnas dat, ita menſas extruit,
Tantas ſtruices concinnat patinarias.

Seneca lib. De vita beata cap. XVII. Quare ars eſt apud te, miniſtrare? nec temere, & ut libet collocatur argentum, ſed perite ſtruitur, & eſt aliquis ſcindendi obſonii magiſter. Juvenalis Sat. V.

Structo-

a *Leg.* 65. *ff. de leg.* 3. b *act* 1. *ſc.* 1.

Structorem interea, ne qua indignatio deſit,
Saltantem ſpectas.

Petronius: proprium convenientemque materiæ ſtructor impoſuerat cibum. Athenæus l. IV. Dipnoſophiſt. Ἰόβας ὁ βασιλεὺς τὸν αὐτὸν εἶναι φησὶ τραπεζοκόμον, καὶ τὸν ἀπὸ ῥωμαίων καλούμενον στρούκτορα. Id eſt: *Iuba rex eundem cenſet eſſe menſæ curatorem, quem Romani ſtructorem, appellant.* Item ii qui decoro manuum geſtu cibos diſcerpunt. Mart. lib. X.

Et quæ non egeant ferro ſtructoris ofellæ.

Qui vero cibum ſcindentes, carpenteſque præminiſtrabant, Carptores dicti. Juvenalis:

——— *carptores, archimagiri.*

quos *diribitores* Apuleius lib. II. Metam. vocat: *Diribitores plusculi ſplendide amicti, fercula copioſa ſcitule miniſtrantes.* Hi & ſciſſores dicti.

Petro-

Petronius: *Proceſſit ſtatim ſciſſor, & ad ſymphoniam ita geſtulatus laceravit obſonium; ut putares Darium hydraule cantante pugnare:* De quibus & Seneca eleganter Epiſt. XLVII. *Cum ad cœnandum diſcumbimus, alius ſputa deterget, alius reliquias temulentorum ſubditus colligit, alius pretioſas aves ſcindit; pectus, & clunes, certis ductibus circumferens manum eruditam, in fruſta excutit. Infelix qui huic rei uni vivit ut altilia decenter ſecet? niſi quod miſerior eſt, qui hoc voluptatis cauſa docet, quam qui neceſſitatis diſcit.* Hinc [a] Juvenalis eosdem *cheironomontas* appellat:

> ——— *& cheironomonta volanti*
> *Cultello,* ———

Et Sidonius lib. IV. *Inter Apicios epulones, & Byzantinos cheironomontas.* Vide Lipſium lib. I. cap. II. Saturnal. Serm. Porro non ſolum eximia

a *Lib.* 5: *verſ.* 120.

eximia forma pueri, ſed etiam puellæ in conviviis olim miniſtrabant. Seneca Epiſt. cx. *Hinc puerorum perſpicuos, cultu atque forma greges, hinc fœminarum.* Et Apuleius lib. II. Metamorph. *Sed aſſidue reſpiciens præminiſtrantem Fotidem, inibi recreabar animi.* Erant & ſtructores annonæ. Cicero lib. XIV. Epiſt. ad Atticum: *Ecce autem ſtructores noſtri ad frumentum emendum profecti, cum inanes rediiſſent, tumorem afferunt magnum Romæ, domum ad Antonium frumentum omne portari.* Et ſtructores, fabri cæmentarii; de quibus Cicero lib. II. Epiſt. v. ad Q. fratrem: *A puero ut diſceſſi, in aream tuam veni, res agebatur multis ſtructoribus. Longilium redemptorem cohortatus ſum: domus erit egregia.* Et ſtructores Tribonianus *ædificatores* interpretatur; & *ſtructores bucularum.* Vegetius quoque libro II. cap. II. de Re militari in exercitu ſtructores eſſe aſſerit, & in miniſteriis

riis militaribus ſtructorum mentio in Epiſtola, quæ à Vopiſco in Aurelianum refertur. Ad hujusmodi ſervorum miniſterium referenda eſt hæc vetuſta inſcriptio trans Tyberim eruta:

T. CLAVDIVS ONESIMVS STRVCTOR FECIT IVLIAE POTITAE CONIVGI SVAE ET CLAVDIAE FILIAE SVAE: VIXIT AN. IIII MENS. II. ET SIBI POSTERISQ. SVIS.

MINISTRATORES ſervi menſæ adſtabant, & ad nutum dominorum intuentes diligenter miniſtrabant; per quos ſigno dato ad inferendam cœnam diſcurritur. Seneca Epiſtola xcv. *Tranſeo*, inquit, *piſtorum turbam, tranſeo miniſtratorum, per quos ſigno dato ad inferendam cœnam diſcurritur.* Ammianus Marcellinus lib. xxIII. tradit Perſas hujusmodi miniſtratores etiam habuiſſe, atque adeo inhumaniter tra-

tractaſſe, ut cutes vivis detraherent: Cutes, ait, *vivis hominibus detrahunt particulatim, vel ſolidas: nec miniſtranti apud eos famulo, menſæque adſtanti, biſcere, vel loqui licet, vel ſpuere: ita roſtratis pellibus labra omnium vinciuntur.* De his [a] Alfenus: *Et ſibi videri eos demum uſus ſui cauſa patremfamilias habere, qui ad ejus corpus tuendum, atque ipſius cultum præpoſiti, deſtinatique eſſent. quo in genere junctores, cubicularii, coci, miniſtratores, atque alii, qui ad ejusmodi uſum parati eſſent, numerarentur.*

VOCATORES ſervi in miniſterio Auguſtorum, & illuſtrium virorum erant. quorum munus convivas advocare, excipere, & diſcumbentibus loca pro dignitate cujusque ſtatuere. Plinius lib. xxxv. cap. x. *Invitatus ad regis cœnam venit, indignantique Ptolomæo, ac vocatores ſuos oſtendenti, ut diceret, à quo*

F *eorum*

a *Leg. In lege Cenſoria. ff. de verb. ſignificat.*

eorum invitatus eſſet, arrepto carbone extincto è foculo, imaginem in pariete delineavit. Seneca de Ira lib. I. *Minus honorato loco poſitus iraſci cœpiſti convivatori: vocatori ipſi qui tibi præferebatur.* Suetonius Caligula: *Compererat provincialem locupletem ducenta ſeſtertia numeraſſe vocatoribus, ut per fallaciam convivio interponeretur.* De his hoc Martialis carmen:

Iam dices mihi, vapulet vocator.

Et Catullus in Hendecaſyllabis.

Quærunt in trivio vocationes.

ADMISSIONALES vocat Lampridius in Alexandro miniſtros, qui adire principem volentes, admittendos curant: *Salutaretur*, inquit, *quaſi unus de ſenatoribus, patente velo, admiſſionalibus remotis.* ſicut apud Capitolinum Cenſuales eſſe videntur, qui ſenatui ſubſerviunt, & qui Cenſoribus aſſiſtunt, famulantur, ubi de ſenatusconſulto tacito: *Ita ut non ſcribæ*, inquit, *non ſervi publici,*

blici, non cenſuales illis actibus intereſſent, ſenatores exciperent, ſenatores omnium officia cenſualium, ſcribarumque complerent, nequid forte proderetur. Sidonius ad Namatium: *Miſtus turmæ cenſualium æmulatorum conſulis proxime proximus eram.* Laudantur Veſpaſianus, M. Antoninus, & Alexander Severus Imperatores *quod ſalutarentur patente cubiculo, miniſtris admiſſionalibus remotis.* Scrutatores in aula Claudius primus inſtituit, qui ad principem ſalutandi, vel qua alia cauſa venientes excuterent. Suetonius: *Salutatoribus ſcrutatores ſemper appoſuit, & quidem omnibus, & acerbiſſimos: quos tamen Veſpaſianus iterum ſuſtulit*, ut idem Suetonius cap. XII. in Veſpaſiano refert.

COCUM, & PISTOREM apud veteres eundem fuiſſe auctor eſt Feſtus. nam Coci initio dicti, qui faciebant panem, & coquebant primum ſub cinere in foco, poſtea in

 furno.

furno. Cato de pane: *In foco calido ſub teſta coquito leniter.* Seneca ad Lucillium: *Farinam aqua ſparſit, & aſſidua tractatione perdomuit, finxitque panem, quem primo cinis calidus & fervens teſta percoxit:* Et [a] Vlpianus lib. xx. ad Sabinum: *Mulieres, quæ panem coquant, quæque villam ſervent.* Cocum autem Jureconſulti nominant non ſolum qui *officium ſciat*, id eſt *uſitatos cibos præparet; verum etiam qui artificium, & urbanas menſas, & lautiora inſtruebat convivia.* [b] Vnde Cajus ait, *quod venditor, qui optimum cocum eſſe dixerit, optimum in eo artificem præſtare debet; qui vero ſimpliciter cocum eſſe dixerit, ſatisfacere videtur etiamſi mediocrem cocum præſtet.* Huc pertinet illud Ciceronis pro Sexto Roſcio: *Mitto haſce artes vulgares, coquos, piſtores, lecticarios.* Et Martial. libro xiv. Epigr. ccxx. alludit:

Non

a *Leg. 12. §. 5. ff. de inſtr. vel inſtrum. leg.*
b *L. legatis ſervis. ff. de leg. 3.*

Non ſatis eſt ars ſola coquo, ſervire palato.
Namque coquus domini debet habere gulam.

Meminit de hoc ſervorum genere Titinius Setina:

Coquus magnum ahenum, quando fervit, paulla confutat trua.

Cicero in Epiſt. ad Pætum: *In ea cœna cocus meus præter jus fervens nihil potuit imitari.* Suetonius in Vitellio: *Continuo igitur abſtruſus geſtatoria ſella, duobus ſolis comitibus, piſtore, & coquo Aventinum, & paternam domunculam petit.* Scitum eſt illud Ciceronis, quod à Quintiliano lib. VI. Orat. Inſtitut. refertur, cum is candidatus, qui coci filius habebatur, coram eo ſuffragium haberet: *Ego coque*, inquit, *tibi jure favebo; alludens ſcilicet ad coquinarium jus.* Coquos vero antiquis mos erat è foro conducere. Plautus Aulularia:

Poſtquam obſonavit herus, & conduxit coquos,
Tibicinasque hasce, apud forum, edixit mihi,
Vt diſpartirem obſonium hic bifariam.

Et paulo poſt:

Coquus ille nundinalis eſt, in nonum diem
Solet ire coctum.

Idem Pſeudolo:

Nam ſi ego juratus pejorem hominem quærerem,
Coquum non potui, quam hunc quem duco, ducere,
Multiloquum, glorioſum, inſulſum, inutilem.
Quin ob eam rem Orcus recipere hunc ad ſe noluit,
Vt eſſet hîc qui mortuis cœnam coquat.
Nam hic ſolus illis coquere, quod placeat, poteſt.

Et

Et pro cujusque artificio pluris minorisve coci conducebantur. hinc apud [a] Plautum cocus ſociis ſuis omnibus ad coquendum abductis, cur ſolus ipſe eo die quaſi unus obſeſſor fori præteritus eſſet, hanc rationem reddit:

Illi drachmis iiſſent miſeri, me nenemo poteſt
Minoris quisquam nummo, ut ſurgam, ſubigere.

Et ad cœnam nuptialem coquendam à Megadoro conductus Congrio, ſic in Aulularia ait:

Nummo ſum conductus; plus jam medico mercede opus eſt.

Vbi nummum aureum, pluris duobus aureis noſtris æſtimatum antiquitus, intelligunt. Coquos vero, & alios id genus gulæ miniſtros, etiam Perſarum in aula abundaſſe ex eo patet, quod inter Darii impedimenta, quæ Damaſco capta Parmenionis pote-

ſtatem venerunt, inventi ſunt, ut Athenæus tradit, *coci ducenti, ſeptuaginta ſeptem.*

PISTORES dicebantur, qui ante inventum molarum uſum far *pinſebant*, id eſt, *tundebant pilis*, vel molis truſatilibus frangebant. Varro Taphemenippo: *Nec piſtorem ullum noſſent, niſi eum qui in piſtrino pinſeret farinam.* Servius in lib. I. Æneid. *Quia apud majores noſtros molarum non erat uſus, frumenta torrebant, & ea in pilas miſſa pinſebant, & hoc erat genus molendi.* Vnde & *pinſores* dicti ſunt, qui nunc *piſtores* vocantur. De his [a] Vlpianus: *Piſtorem, & tonſorem, qui familiæ ruſticæ cauſa parati ſunt.* & [b] Pomponius: *Si ita teſtamento ſcriptum ſit, qui tabernarum exercendarum, & inſtruendarum, piſtrini, cauponæ cauſa facta, parataque ſunt, do, lego. his verbis Servius reſpondit & caballos, qui in piſtrinis eſſent, & piſtores,*

a *Leg. 12. §. 5. ff. de inſtr. vel inſtrum. leg.*
b *Leg. 15. ff. de fund. inſtr. leg.*

res, & in caupona inſtitores, & focariam, mercesque quæ in his tabernis eſſent, legatas videri. Suetonius in Cæſare: *Domeſticam diſciplinam in parvis & majoribus rebus diligenter adeo ſevereque rexit, ut piſtorem alium quam ſibi panem convivis ſubjicientem compedibus vinxerit.* Varro in Satyra de eduliis: *Si quantum operæ ſumpſiſti, ut tuus piſtor bonum faceret panem.* Piſtores autem non tantum panem faciebant, ut diximus, ſed etiam farinam molis frangebant. Pomponius Comicus: *Cum neque molis molui, neque palmis pinſui.* Euſebius in Chronicis: *Paulus ad molas manuarias piſtorem ſe locavit.* Erant & piſtores ſub cura patronorum, & præfecti annonæ; qui penſum & munditiam panis exigebant. Caſſiodorus in formula prefecti annone: *Per officinas piſtorum diſcurris, penſum, & mundiciam exigis.*

Molitores ſervi, qui ad uſum ruſticum parati ſunt. [a] Vlpianus: *Item moli-*

a *Leg.* 12. §. 5. *ff. de inſtr. vel inſtrum. leg.*

molitores, ſi ad uſum ruſticum parati ſunt. Pomponius in piſtore; *Decipit vicinos. Quod molendum conduxit, comeſt.* Et in eadem Comœdia piſtor: *Plus quæſti facerem, quam quadrinas ſi haberem molas.*

Sed cum de ordinariis & vicariis ſervis, & eorum officiis ac miniſteriis ſatis à nobis dictum eſſe videatur: ſequitur ut de mediaſtinis, quorum ſupra mentionem fecimus, poſt hac nonnihil dicamus.

MEDIASTINI, viliſſimi balnearum atque ædium miniſtri ſunt, qui nec inter ordinarios, nec inter vicarios certam quandam ſervorum conſtituunt differentiam: quamvis aliter [a] Porphyrio, & Acron in hunc [b] Horatii verſum de mediaſtinis ſentiant:

Tu mediaſtinus tacita prece rura petebas.

Vbi mediaſtinum accipiunt mediæ civi-

a *Leg. 15. §. 44. ff. de injuriis.* *Lib. 1. epiſt. 14.*

civitatis incolam, & in balneatoris officio intelligi poſſe mediaſtinum putant, ſicut & Priſcianus, quod in medio balnei ſtare ſoleant. Reſtius Nonius mediaſtinos pro balneatoribus, itemque pro miniſtris, & curatoribus ædium accipit, quod in medio ſtent, ut omnibus miniſtrent, ſicut in navibus *meſonautæ* dicti, quod in media navi ſimili ſervitutis genere omnibus præſto ſunt. At in agro mediaſtini ſunt, qui abjectiſſima quæque munia inter ſervos obeunt. [a] Vlpianus: *Etenim multum intereſt qualis ſervus ſit, bonæ frugi, ordinarius, diſpenſator: an vero vulgaris, vel mediaſtinus.* [b] Idem: *Cum de ſervi operis artificis agitur, pro modo reſtituendæ ſunt: ſed mediaſtini ſecundum miniſterium.* Cicero in Catil. *Magnopere contemno exercitum collectum ex ſenibus deſperatis, ex agreſti luxuria, & ruſticis mediaſtinis, decoctoribus, ex iis qui vadimonia deſe-*

a *Leg. citata.* b *Leg. ult. ff. de oper. ſervor.*

rere, quam illum exercitum maluerunt. Columella. lib. 1. de re Ruſtica: *Mediaſtinus qualicumque ſtatu poſſit eſſe, modo perpetiendo labori ſit idoneus.* Idem: *Propter quod*, inquit, *ſeperandi ſunt aratores à vinitoribus, & vinitores ab aratoribus, iique à mediaſtinis,* Hinc illud Lucilii: *Villicum Ariſtocratem mediaſtinum, atque bubulcum.* Sunt qui Jureconſultorum reſponſa de mediaſtinis ſic intelligunt, ut eos mediaſtinos eſſe putent, qui nullos ſub ſe vicarios habent, ſi enim haberent vicarios, non amplius mediaſtini, ſed ordinarii dicebantur; idque ex hoc [a] Vlpiani reſponſo, quo atrienſes inter mediaſtinos refert: *Cæterum ſi quis.,* inquit, *opera mediaſtini fungitur, non continetur: ut puta atriarii, & focarii, & his ſimiles.* Verum atriarios ego alios eſſe ab atrienſibus puto; illos honeſtioris conditionis, hos minus honeſtos, qui ad atrium ejus obſervandi

vandi

a. *Leg. 1. §. caupones. ff. naut. caup. ſtab.*

vandi gratia ſtarent. De quibus Cicero in Paradoxis : *Vt in familia, ſunt alii lautiores, ut ſibi videntur ſervi, ſed tamen ſervi, atrienſes ac topiarii.* Inter mediaſtinos referendi ſunt *hoſtiarii, ſcoparii, peniculi, unctores, focarii, fornacarii, balneatores*, & his ſimiles.

HOSTIARII oſtii cuſtodes, more antiquo ad hoſtium catenis religati erant, ut Suetonius in lib. de claris Grammaticis refert, ejus etiam moris mentio eſt apud [a] Ovidium in illo verſu:

Ianitor indigne dura religate catena
Difficilem moto cardine pande forem.

& apud Afranium, quem Feſtus & Nonius ajunt ſic in Vopiſco ſcripſiſſe: *Hoſtiarii impedimenta titinnire audio*: verbum *Titinnire* idem eſſe quod *ſonare*, indeque tintinnabulum appellari contendentes. De his ſcite

a *Lib.* 1. *Amorum. eleg.* 6.

admodum & facete Plautus ſic in Aſinaria.

—— nolo ego fores conſervas meas
A te verberarier : ſane ego ſum amicus noſtris ædibus.
ME. *Pol haud periclum eſt cardines ne foribus effringantur,*
Si iſtoc exemplo omnibus, qui quærunt, reſpondebis.
LI. *Ita hæc morata janua'ſt, extemplo janitorem*
Clamat, procul ſi quem videt ire ad ſe calcitronem.

Feſtive autem ſervus fores domus herilis *conſervas* ſuas vocat, quomodo & Ovidius in libris Amorum:

Duraque conſervæ ligna valete fores.

De hoſtiariorum officio Salvianus lib. III. de providentia Dei: *Siquidem intra januas non modo illuſtrium portarum, ſed etiam præſidum, aut præpoſitorum, non omnes paſſim intrare præſumunt, niſi quos, aut judex voca-*

vocaverit, aut negotium traxerit, aut ipſa honoris proprii dignitas introire permiſerit; ita ut ſi quispiam ingreſſus inſolenter fuerit, aut cædatur, aut propellatur, aut aliqua verecundiæ, & existimationis ſuæ labe mulctetur. Et Seneca lib. III. de Ira, cap. XXXVII. *Iratum vidiſti amicum tuum oſtiario cauſidici alicujus, quod intrantem ſubmoverat; & ipſe pro illo iratus extremo mancipio fuiſti.* Idem lib. XI. de tranquillitate vitæ: *Domus hæc ſapientis anguſta, ſine cultu, ſine ſtrepitu, ſine apparatu, nullis obſervatur janitoribus, turbam venali faſtidio digerentibus: ſed per hoc limen vacuum, & ab hoſtiariis liberum, fortuna non tranſit.* Et paullo ante: *Ille puſilli animi eſt, quod ſibi placet, quod hoſtiario libere reſpondit, & virgam ejus fregit.* Varro I. de Re ruſtica, cap. XIII. *Eumque ſcire qui introëat, aut exeat noctu, quidve ferat, præſertim ſi oſtiarius eſt nemo.* Plinius lib. XII. c. XIV. *Præter hos & cuſtodes, ſatellitesque,*

&

& oſtiarii, & miniſtri populantur. [a] Vlpianus: *Domo*, inquit, *ita ut inſtructa eſt cum omni jure ſuo legata, urbanam familiam: item artifices, quorum operæ cæteris quoque prædiis exhibebantur, legato non contineri. hoſtiarii autem, vel topiarii, diætarii, aquarii domui tantum deſervientes continebuntur.* [b] Idem: *Cellarium quoque id eſt, ideo præpoſitum, ut rationes ſalvæ ſint, item oſtiarium, mulionemque inſtrumenti eſſe conſtat.* [c] Alfenus ait *textoribus omnibus, qui ſui eſſent, cum moreretur, legatis; & eum quem poſtea ex his oſtiarium feciſſet, legato contineri. non enim ad aliud artificium, ſed ad alium uſum transductum eſſe.* Porro, quo ignoti ædium ingreſſu arcerentur, non longe ab oſtiarii cella, canis ingens, catena vinctus, in pariete erat pictus, ſuperque quadrata litera ſcriptum CAVE CANEM, ut

a *Legat.* 12. §. *Idem reſpondit. ff. de inſtr. vel inſtrum.* b §. 9. *eod. tit.* c *Leg.* 61. *ff. de legat. lib.* 3.

ut Petronius Arbiter Satyrico refert. Nam ex [a] edicto Ædilium canem mordacem ita habere, ut cuiquam nocere, vel damnum dare poſſet, non licebat. Vide latius Auſonii Popmæ fratris mei Conjectanea in Varronis Satyras Menippeas. Hoſtiarii etiam eccleſiaſticum officium, dicti ab eo quod præeſſent hoſtiis templi, ut Iſidorus lib. VIII. cap. XII. auctor eſt. *Ipſi enim*, inquit, *tenentes clavem omnia intus extraque cuſtodiunt, atque inter bonos, & malos habentes judicium, fideles recipiunt, & reſpuunt infideles.* Erant & in familia Libitinariorum claudendis, & aperiendis ſepulchris deſtinati, qui Janitores ſepulcrorum dicti. Julius Firmicus libro III. cap. II: *In tertio loco Mercurius cum Saturno ab horoſcopo pariliter conſtitutus, pollinctores faciet. ac funerarios mortuorum cadave-*

a *Leg. hi enim; cum ſeq. ff. de ædilit. edicto.*

daverum cuſtodes, aut ſepulcrorum janitores.

Scoparii lavandis, & ſtercorandis latrinis adhiberi ſoliti, quorum miniſterium erat, ut ſcopis deverrant pavimenta ſordentia, dicti *à ſcopis*, quas κόρημα Græci nominant; ἀπὸ τῦ κορεῖν, quod *ſcopare, ornareque* indicat. Vnde illud apud Ariſtophanem elegantiſſimum, μὴ κόρει τὴν ἑλλάδα, *ne ſcopes Græciam*, id eſt, *ne in deſolationem redigas*: ſic enim loquebantur antiquiores Græci, ubi imprecatione acrius uti vellent. De his [a] Vlpianus: *Quibusdam in regionibus accedunt inſtrumento, ſi villa cultior eſt, atrienſes, ſcoparii.* Nam cum de cultiore villa agitur, recte atrienſibus junguntur ſcoparii; & apud [b] Plautum in Aſinaria atrienſis ſcoparium, in quem atrienſi erat imperium, ſic alloquitur:

Iuſſin'

a *Leg. 8. ff. de inſtr. leg.* b *act. 2. ſc. 4.*

Iuſſin' ſceleſte, ab janua hoc ſtercus hinc auferri;
Iuſſin' columnis dejicier operas aranearum;
Iuſſin' in ſplendorem dari bullas has foribus noſtris?
Dormitis interea domi; atque herus in haro, haud ædibus habitat.

Et in Sticho

Munditias volo fieri: ferte huc ſcopas, ſimulque arundinem,
Vt operam omnem aranearum perdam, & texturam improbam,
Dejiciamque earum omnis telas.

Ad hos Cicero in Paradoxis reſpexit: *Sed ut in familia, qui tergunt, qui ungunt, qui verrunt, qui ſpargunt, non honeſtiſſimum locum ſervitutis tenent: ſic in civitate, qui ſe iſtarum rerum cupiditatibus dederunt, ipſius civitatis locum pene infimum obtinent.*

PENICVLI ſervi, qui peniculo menſam abſtergebant. *erat* autem *Peniculus ſpongia oblonga, caudæ ſimilis,*

milis, *qua ſimiliter ut nunc menſæ abſtergebantur.* Inde illud Plauti ſub perſona paraſiti in Menæchmis: act. I. ſc. I.

Iuventus nomen fecit Peniculo mihi,
Ideo quia menſam, quando edo, detergeo.

Idcirco Scena, *Sine fores*, ludens ſcripſit jlocalariter;

Quis iſte eſt Peniculus, quî extergentur baxeæ?

Ac eodem ab Horatio alluſum lib. II. Sat. VIII.

——— *puer alte cinctus, acernam*
Gauſape purpureo menſam perterſit:

Martialis:

Hæc tibi forte datur tergendis ſpongia menſis
Vtilis, expreſſo cum levis imbre tumet.

Et Vlpianus ſpongias inſtrumento do-

domus adnumerat, atque iis *columnas, pavimenta, podia, menſas extergeri refert.* Peniculus etiam ſive penicillus pictoris inſtrumentum, quo inducit in picturam colores; cujus [a] Marcianus meminit: *Peniculi,* inquit, *& cauteria, & conchæ.* Et Plinius lib. xxxv. cap. x. *Arrepto peniculo lineam ex colore duxit ſummæ tenuitatis per tabulam.* Quintilianus lib. II. Inſtit. cap. XXII. *Vt cælator cælum, & pictor penicilla deſiderant.*

VNCTORES ſervi inter mancipia à patrefamilias uſus cauſa comparata numerantur ab Arriano. Plautus Trinummo: act. II. ſc. I.

—— ducitur familia tota
Veſtipicæ, unctor, auri cuſtos.——

Martialis XII. epigr. LXX.

Atque olei ſtillam donaret opelicus unctor.

Anti-

a Leg. 17. de fund. inſtr.

Antiqua inſcriptio: AVRELIVS EROS VNCTOR. Et Cicero in Paradoxis: *Qui tergunt, qui ungunt, qui verrunt, qui ſpargunt, non honeſtiſſimum locum ſervitutis tenent.*

FORNACATOR ſervus, qui fornacem balnei, caminumque ſuccendit. [a] Papinianus: *Inſtrumento balneatorio legato etiam balneatorem contineri, Neratius reſpondit; continetur autem & fornacator.* Hunc & fornacarium [b] Vlpianus nominat, cujus ad legem Aquiliam verba hæc ſunt: *Si fornacarius ſervus coloni ad fornacem obdormiſſet, & villa fuerit exuſta, Neratius ſcribit ex locato conventum præſtare debere, ſi negligens in eligendis miniſtris fuerit.* Fornacarium etiam ſunt qui [c] intelligant piſtrinarium, ac piſtorem quoque. Hinc & fornacalia feriæ farris torrendi

a *Leg.* 13. & 14. *ff de inſtr. vel inſtrum. legat.*
b *Leg.* 27. §. 9 *ff. Ad l. Aquil.* c *Budæus ad l. Aquil.* §. *ſi fornacarius.* l. *ſi ſervus ſervum.*

rendi gratia inſtitutæ, quod ad fornacem, quæ in piſtrinis erat, ſacrificium fieri ſolebat. Ovidius II. Faſtorum:

> *Facta dea eſt Fornax, læti fornace coloni.*

Et paulo poſt:

> *Curio legitimis tunc Fornacalia verbis,*
> *Maximus indicit, nec ſtata ſacra facit.*

[a] *Focarium* autem qui focum curat, *& focariam, ſi modo aliquo officio virum adjuvet,* [b] Trebatius *inſtrumento contineri ait.*

Balneatores ſervi, qui balnearum curam habent, & earum uſibus deſerviunt. Vnde [c] Mæcianus ait *Inſtrumento balneatorio legato, etiam balneatorem contineri, quoniam ſine his balneæ uſum ſuum præbere non poſſunt.*

a *Leg.* I. §. *caupones ff. naut. caup.* b *Leg.* 12. § *Trebatius. l.* 15. *ff. de inſtr. vel inſtrum.* c *Leg.* 17. *in fin. ff. de inſtr. vel inſtrum. l.* 15. § I. *ff. de uſufruct.*

poſſunt. Balneæ autem, vel balnea, loca ſunt publica, in quibus aut ſanitatis, aut abſtergendarum ſordium cauſa lavamur. Balneum in ſingulari numero, locus in domo noſtra, ubi privatim lavamur. Horum meminit Cicero pro Cœl. *Familiaris facta erat balneatori*. Plautus Truculento, act. II. ſc. III.

Omnes amatores balneatores ſient.

Balneatores vero ad cuſtodienda veſtimenta, conducta habebant mancipia. [a] Vlpianus: *Sive balneator fuerit, velut in quibusdam provinciis fit, in balneis ad cuſtodienda veſtimenta, conducta habent mancipia*. Qui balneas ingrediebantur, *quadrantem* balneatori ſolvebant; id quod Juvenalis ſignificat, cum ait:

Cædere Sylvano porcum, quadrante lavari.

Et Horatius Satyra III. lib. I. ſerm.

--- *dum*

a *Leg.* 4. § 2. *ff. de his qui not. infam.*

—— dum tu quadrante lavatum
Rex ibis, ——

Veteres ante cœnam plerumque balneas adibant. hinc de paraſito vocato ad cœnam Plautus Perſa:

Iam pol ille hîc aderit, credò, congerro meus.
SA. *Me dicit, euge! TO. Lautum credo à balneis*
Iam hic adſuturum.

Et antequam irent ad tonſorem. Servus in tonſtrina reſidens, apud Plautum Aſinaria:

Ille in balneas iturú ſt, inde huc veniet poſtea.

Vbi prius quidem ſe lavabant, deinde ungebantur. Plautus Pœnulo:

—— ubi tu laveris, ibi
Vt balneator faciat unguentariam.

Apuleius lib. IV. Metamorph. *In fine ſermonis hujus ſtatim ſeſe deveſtiunt: nudatique, & flammæ largiſſimæ vapore recreati, calidaque*

perfuſi, & oleo peruncti, menſas dapibus largiter inſtructas accumbunt. Tum fricabantur. Plautus Pſeudolo: act. IV. ſc. VII.

Vncti hi ſunt ſenes. fricari ſeſe ex antiquo volunt.

Idem Pœnulo, de ornatu muliebri agens:

Lavari, aut fricari, aut tergeri, aut ornari,
Poliri, expoliri, pingi, fingi.

quo in genere Lucilianum illud: *Scabor, ſupellor, deſquamor, punicor, ornor, expilor, pingor.* Sed qua hora veteres ad balnea ibant? Plinius de Spurina loquens ſic refert: *Vbi hora balnei nuntiata eſt (eſt autem hyeme nona, æſtate octava) in ſole ambulat nudus: lotus accubat.* Ergo balnei hora æſtate, *octava*: hyeme, *nona.* Martialis: lib. x. Epigr. XLVIII.

Nun-

Nunciat octavam Phariæ ſua turba juvencæ.
Temperat hæc thermas: nimios prior hora vapores
Halat. ———

Tertullianus de Jejuniis adverſus Pſychicos: *Apud quasdam vero colonias præterea annuo ritu ſacris veluti & cinere conſperſi, idolis ſuis invidiam ſupplicem objiciunt. Balnea, & tabernacula in nonam usque clauduntur.*

Infimæ, & miſerrimæ conditionis inter ſervos erant, qui [a] compedibus vincti villarum, ac poſſeſſionum ergaſtulis continebantur; unde illa apud [b] Plinium de imminuta agriculturæ dignitate querela: *At nunc*, inquit, *eadem illa vincti pedes, damnatæ manus, inſcripti vultus exercent.* Et Seneca libro VII. De Benefic. cap. x. *O miſerum, ſi quem delectat ſui patrimonii liber magnus, & vaſta*

a *Leg.* 15. *§.* 44. *ff. de injuriis.* b *Lib.* 18. *cap.* III. *Natur. Hiſt.*

ſpatia terrarum colenda per vinctos. De his Ovidius in libro de Ponto, ad Græcinum, de ſe loquens:

Hæc facit ut vivat vinctus quoque compede foſſor;
Liberaque à ferro crura futura putet.

Seneca libro de Tranquillitate animi cap. x. *Cogita compeditos primo ægre ferre onera, & impedimenta crurum: deinde ubi non indignari illa, ſed pati propoſuerunt, neceſſitas, fortiter ferre docet; conſuetudo, facile.* Et Propertius:

Squallidus in magna faſtidit compede foſſor.

Ad eosdem reſpexit Martialis libro IX. Epigram. XXII.

Vt Setina meos conſumat gleba ligones,
Et ſonet innumera compede Tuſcus ager.

Dicun-

Dicuntur & *Alligati* à [a] Columella, dum ſcribit *vineta plurimum, per alligatos excoli.* [b] Seneca *ſonantia laxi ruris ergaſtula* vocat; Plautus *genus ferratile*, quod annulatis cruribus atterunt aſſidue ferrum. Moſtellaria: act. 1. ſc. 1.

Cis Hercle paucas tempeſtates, Tranio,
Augebis ruri numerum, genus ferratile.

Et Martialis:

Annulus iſte tuis fuerat modo cruribus aptus.

Annulus enim pro compede, à ſimilitudine quæ illi cum annulo. Plautus Menæchmis: act. 1. ſc. 1.

Nam ſe ex catenis eximunt aliquo modo.
Tum compediti annulum lima proterunt,
Aut lapide excutiunt clavim.

G 5 Græci

a *Lib.* 1. *cap. ult.* b *Lib.* III. *Controverſiarum.*

Græci ad rura excolenda etiam ſervis utebantur, quos Athenienſes θῆτις, Lacedæmonii ἑιλώτας, Theſſali πενέστας, Cretes κλαρώτας vocabant, ut [a] Ariſtoteles, Halicarnaſſeus, Pollux, Æmilius Probus, & [b] Suidas referunt. Et Perſis vinciendorum ſervorum uſitatum morem fuiſſe [c] Xenophon lib. I παιδ. κύρ. tradit.

ARENARII, qui in harenam depugnandi cauſa intromiſſi eſſent, in extremæ notæ ſervis fuerunt. itaque niſi à venditore id palam pronunciatum eſſet, ſervi redhibendi gratia ex edicto ædilium judicium dabatur: qui poſtea manumiſſi civitatem Romanam ſperare non poterant, ſed dedititiorum numero habebantur. Horum meminit [d] Vlpianus: *Item ſi quod*, inquit, *mancipium capitalem fraudem admiſerit: mortis conſciſcendæ ſibi cauſa quid fecerit: inve harenam depugnandi cauſa*

a *Leg.* I. *Politic.* b *Onomaſt.* c *In Pauſan.*
d *Leg.* I. §. *item ſi quod*, *ff. de ædil. edict.*

ſa ad beſtias intromiſſus fuerit: ea omnia in venditionibus pronuncianto. ex his enim cauſſis judicium dabimus.

HELCIARII ſervi, qui loris & capiſtris juncti, adverſis fluminibus, aut vento contrario naves, vel machinas, molasque trahunt. Martialis, lib. IV. Epigr. LXIV.

Quem nec rumpere nauticum celeuma,
Nec clamor valet helciariorum.

Apuleius libro IX. Metamorphoſ. *Iamque maxima diei parte transacta, defeſſum alioqui me, helcio ſparteo dimoto, nexu machinæ liberatum applicant præſepio.* Et paulo poſt: *Helcio tandem abſolutus refectuique ſecure redditus.* Sunt præterea & alia ſervorum genera, quorum alii *receptitii*, alii *adſcriptitii*, alii *originarii*, alii vero *fructuarii* dicuntur.

RECEPTITIVS ſervus eſt, non ut Feſtus interpretatur, *qui ob vitium redhibitus ſit*, ſed ut recte Gel-

 lius,

lius, *quem mulier in danda dote, aut donatione receperat.* Quoties enim *mulier dotem marito dabat, tum quæ ex ſuis bonis retinebat, neque ad virum transmittebat, ea* recipere *dicebatur*, id eſt, *excipere*, ne in dominium mariti cum reliqua dote venirent. Cato in ſuaſione legis Voconiæ: *Principio vobis mulier magnam dotem attulit: tum magnam pecuniam recipit, quam in viri poteſtate non committit; eam pecuniam viro dat mutuam:* poſtea *ubi irata facta eſt, ſervum receptitium ſectari, atque flagitare virum jubet.* Eundem Plautus in Aſinaria *Dotalem ſervum* nominat:

Dotalem ſervum Sauream uxor tua
Adduxit, cui plus in manu ſit, quam tibi.

Et

a *Lib. 17. Noct. Attic. cap. 6.*

Et * Papinianus : *Servum*, inquit, *dotalem vir, qui ſolvendo eſt, conſtante matrimonio manumittere poteſt ; ſi autem ſolvendo non eſt, licet alios creditores non habeat, libertas ſervi impedietur, ut conſtante matrimonio deberi dos intelligatur.*

[a] ADSCRIPTICIVS ſervus, quem Juſtinianus ἐναπόγραφον vocat, qui prædio, vel terræ alicui perpetuo colendæ ſit [b] adſcriptus, ſic ut inde ſe movere non poſſit, & omnia bona dominis prædiorum [c] adquirat. Horum conditio Adſcripticia [d] dicitur ; & appellantur modo *originarii*, modo *coloni*, nonnunquam *agricolæ* : qui utcunque conditione liberi eſſe videri poſſunt, cum durum illud dominorum jugum ut alia mancipia, non patiuntur, ſervi tamen exiſtimantur, & eorum ſunt nu-

* *Leg.* 21. *ff. de manumiſſionibus.* a *Novell. Conſtant.* 22. b *Leg.* 54 §. *ult. ff. locati. leg.* 32. *ff. de pignor.* c *Leg.* 6. 18. 22. *Cod. de agricol. cenſit. & Colon.* d *Leg. ult. Cod. de transactionibus.*

numero, partim reſpectu terræ, cui perpetuo ſunt adſignati; partim dominorum conſideratione, quorum dominis non ſecus quam ſervi ſubjiciuntur. *Quæ enim differentia,* inquit Juſtinianus, *inter ſervos, & adſcripticios intelligatur, cum uterque in domini ſui poteſtate eſt poſitus, & poſſit ſervum cum peculio manumittere; & adſcripticium cum terra dominio ſuo* [a] *expellere.* Hos etiam *partiarios* quidam vocant.

[b] ORIGINARII, qui & originales appellantur, ex adſcripticiis nati ſunt in ipſo ſolo, ſive fundo; & *ejusmodi ſine terra, quam coluerunt, vendi nequeunt.* [c] Sic & [d] Originaria.

[e] FRUCTUARII ſervi vocantur, in quibus uſumfructum quis habet, ſed alterius eſt proprietas.

Nam

a *Leg. cum ſatis. Cod. de agric. & cenſit.* b *leg. 4. Cod. eod.* c *eod leg. 7. 11. Cod. eodem.* d *leg. 7. Cod. de murilegulis.* e *leg. 37. §. 5. ff. de acquirend. rer. domin. leg. 39. ff. de ſtipulat. ſerv.*

Nam & fructuarii ſervi in ſervitute fuiſſe videntur, *nec tam proprietatis cauſa ad quæſtionem, quam miniſterii* [a] *pertinent.* Vlpianus: *Suos autem ſervos, vel ancillas eos accipimus, qui ſunt pleno jure teſtantis. inter quos fructuarii non continebuntur.* De iis autem ſervis, quos veteres morboſos, & fugæ ſuſpectos habebant, in edicto Ædilium Curulium, qua parte de mancipiis vendundis cautum, ſcriptum ſic fuit: *Titulus ſervorum ſingulorum, ut ſcriptus ſit curato, ita ut intelligi recte poſſit, quid morbi, vitiique cuique ſit; Quis fugitivus, errove ſit, noxave ſolutus non ſit.*

FVGITIVVM ſervum [b] Ofilius definit, *qui extra domini domum, fugæ cauſa, quo ſe à domino celaret, manſit:* Cælius *eum, qui ea mente diſcederet, ut ne ad dominum rediret: qui ex animo, & affectu fugæ, non ex ipſo fugæ actu æſtimandus.* Quod ta-

a *Leg. 27. ff. ad leg. Iul. de adult.* b *Leg. 17. in princ. & §. 1. cum ſeq. ff. de ædilit edict.*

men ſic accipiendum eſt, ut ſolo propoſito fugiendi à domino ſervus fugitivus non fiat, *niſi in ipſum factum fugæ*, initio mente [a] *deduxerit.* De his Plautus Menæchmis:

> *Homines captivos qui catenis vinciunt:*
> *Et qui fugitivis ſervis induunt compedes.*

Idem in Captivis:

> *Apage, haud nos deceat fugitivos imitari.*

Fugitivi autem notis, vel literis compungi ſolent, quibus perſæpe dignoſcuntur, & deprehenduntur; [b] *ſed & pedum amputatione coërceri, & qua parte peccaſſent*, eadem mulctari. Quintilianus: *Si quis fugitivo ſtigma ſcripſerit.* Petronius Arbiter: *Notum fugitivorum epigram-*

a *Leg. 225. ff. de verb. ſignific.* b *Leg. 3. Cod. de ſerv. fugit.*

gramma. Capitolinus in Macrino: *Servos, qui à dominis fugiſſent, repertos, ad gladii ludum deputabat.* Solebant & ſervi fugitivi ne deprehenderentur, & ut hanc gravem pœnam evitarent, excluſis utrimque auribus capite operto incedere. itaque apud Senecam de Mæcenate ſcriptum: *Hunc eſſe qui in tribunali, in roſtris, in omni publico cœtu ſic apparuerit, ut pallio velaretur caput, excluſis utrimque auribus, non aliter quam in mimo Divite fugitivi ſolent.* Vtilitatis vero cauſa receptum eſt, ut ſervi qui ſunt in fuga, pro furtivis habeantur, [a] *ne uſucapi, vel longi temporis præſcriptione adquiri poſſint*; & ſic à fuga deterreantur, ſi nec recipi ſe poſſe à quoquam, vel celari impune, intellexerint, nec alteri adquiri ullo titulo. *Qui vero à domino non agnoſcuntur, per officium præfecti vigilum diſtrahuntur, & intra triennium à*

 die

a *Leg. 1. C. de ſervis fugit.*

die venditionis agniti, emptor pretium à fiſco recipere poteſt, ſed poſt triennium domino vindicantes, emptor ſummovet præſcriptione triennii.

FVGITIVARIVS eſt, ad quem ſe fugitivus receperat, & qui eos reducit; vel qui dominis indicat, ubi fugitivi celenter. [a] Vlpianus: *Si apud te ego, & fugitivarius depoſuimus.* Et qui fugitivos ſervos perſequitur, id quod ex L. Annæo Floro perſpicuum, dum bello ſervili, uti capta fuerint prætorum caſtra, & fugati cives refert: *Ita*, inquit, *qui per fugitivarios retrahi debuiſſent, prætorios duces profugos prælio ipſi ſequebantur.* Ad officium autem præfecti vigilum ſpectat, *ut* [b] *fugitivos conquirat, & dominis agnoſcentibus reddat*, non agnitos vendat. Moris etiam Romani, ut is, cujus ſervus fugerat libello propoſito, vel per præconem denunciaret, tantum

a *Leg. 18. ff. de præſcrip. verbis.* b *leg. ult. ff. de off. præf. vigil.*

tum ſe daturum ei, qui ad ſe ſervum perduxiſſet. Plautus Mercatore, Act. III. Sc. ult.

Certum eſt præconem jubere jam quantum eſt conducier,
Qui illam inveſtigent, inveniant. Poſt ad Prætorem
Ibo, orabo, ut conquiſitores det mihi in vicis omnibus, &c.

Curius Fortunatius J. C. Rhetoricæ lib. I. *Cujus ſervus fugerat libello propoſito, vel per præconem nuntians, dixit daturum ſe denarios mille ei, qui ad ſe ſervum perduxiſſet.* Et [a] Vlpianus: *Si tibi indicium dedero ut fugitivum meum indices, vel furem rerum mearum; non poterit repeti quod datum eſt.*

FVRCIFER ſervus vocabatur, qui ob flagitium aliquod furcam in collo circumferre per urbem, aut viciniam à domino cogebatur, igno-

[a] *Leg. 4. ff. de cond. ob turp. cauſam.*

ignominiæ magis, quam ſupplicii cauſa. Iſidorus: *Furcifer dicebatur olim, qui ob leve delictum cogebatur à dominis, ignominiæ magis, quam ſupplicii cauſa, furcam circa urbem ferre, prædicans peccatum ſuum, & monens ceteros, ne quid ſimile peccarent.* Meminit hujus ſupplicii Plutarchus in Coriolano, cum humane habitos ſervos à priſcis dominis narrat: Ἦν δὲ μεγάλη κόλασις οἰκέτου πλημμελήσαντος, εἰ ξύλον ἁμάξης ᾧ τὸν ῥύμον ὑπερείδουσιν ἀράμενος διεξέλθοι παρὰ τὴν γειτνίασιν, ὁ γὰρ τοῦτο παθοῖο, καὶ ὀφθεὶς, οὐκέτι πίστιν εἶχεν, ἐκαλεῖτο δὲ φουρκίφερ. Id eſt: *Erat autem magna caſtigatio ſervi delinquentis, ſi lignum currus, quo temonem ſuſtentant, ferens exiret circa viciniam. Id enim paſſus, & ſic conſpicuus, non ultra fidem habebat, & vocabatur Furcifer.* Plautus in Amph.

Ego pol te iſtis tuis pro dictis & malefactis, furcifer
Accipiam. ———

Teren-

Terentius in Andria:

Oh! tibi ego ut credam furcifer?

Hinc *trifurcifer*, inſignis furcifer dicitur. Vnde Plautus in Aulularia:

—— CON. *tu trium literarum homo,*
Vituperas me? AN. *etiam fur trifurcifer.*

Furcam vero quam ſervi pro delicto circumferre cogebantur, Plutarchus in Coriolano, & Halicarnaſſeus lib. VII. deſcribunt. at non eadem erat furca ad quam ligati, & ſub ea cæſi per viam ducebantur, deinde collo in eam injecto traducebantur ad ſupplicium, ſed lignum duplex διπλοῦν, vel potius δικροῦν, quo media parte collo inſerto vincitur cervix rei, ut Plutarchus, Suidas, & Zonaras tradunt. Cicero: *Servus per Circum, cum virgis cæderetur, Furcam ferens ductus eſt.* Livius: *Servum quidam paterfamilias nondum commiſſo ſpecta-*

culo

culo, ſub [a] *furca caſum, medio egerat circo.* Suetonius in Nerone: *More majorum nudi hominis cervicem inſeri furcæ, corpus ad necem cædi.* Aurelius Victor: *Senatus ſententia conſtitutum, ut more majorum collo in furcam conjecto, virgis ad necem cæderetur.* Habena autem cædi ſervos ſolitos ex [b] Vlpiano conſtat, & ex Horatii verſu lib. II. Epiſtol.

In ſcalis latuit metuens pendentis habenæ.

Erant præterea ſervi *vinarii, errones, veſpertiliones, plagiarii, inſularii, ſervi pœnæ, literati, veteratores, & novitii.* VINARIOS [c] Vlpianus in Ædilitio vocat, ſervos vino deditos: *Item aleatores*, inquit, *& vinarios non contineri edicto quosdam reſpondiſſe, Pomponius*

a *Vide Cujacium lib. 16. cap. 1. Obſervation. Petrum Fabrum cap. 8. lib. 11. Semeſtrium, & Lipſium lib. 3. cap. 1. & 3. de Cruce.* b *Leg. 1. §. impuberi. ff. de S. C. Silaniano.* c *Leg. 4. §. 2. ff. de ædilit. edict.*

ponius ait. Et paullo poſt: [a] *Quod deterior factus eſt ſervus, non ſolum ad corpus, ſed etiam ad animi vitia referendum eſt. utputa ſi imitatione conſervorum apud emptorem talis factus eſt: aleator forte, vel vinarius, vel erro evaſit.*

Errones ſervi dicuntur, qui non quidem fugiunt, *ſed frequenter ſine cauſſa vagantur, & tempore in res nugatorias comſumpto, ſerius domum redeunt*; & differunt à fugitivis; quod fugitivi eo animo fugiunt, ut non redeant; leviusque eſt erronis, quam fugitivi vitium. Vnde [b] Labeo definit erronem *puſillum fugitivum eſſe*; & ideo *fugitivum, & erronem non ſecundum propoſitionem mentis ſolam, ſed cum aliquo facto intelligi* [d] *conſtat.* Et [e] Arrius: *Erro,* inquit, *in ſervo eſt, ut emanſor in mili-*

a *Leg.* 25 §. *Tedius eod. tit.* b *Leg.* 4 §. 2. *ff. de ædilit edict.* c *Leg.* 25. §. *Tedius ff. eod. tit.* d *leg.* 17. §. *erronem, ff. eod. tit.* e *loco citato.* f *leg.* 225. *ff. de verb. ſignif.* g *leg.* 4 §. 14. *ff. de re milit.*

militibus. [a] *Emptor autem ſervorum errones non eſſe, aut noxa ſolutos repromitti ſibi recte poſtulat.*

VESPERTILIONEM ſervum [b] Alciatus eſſe putat decoctorem, aut rationum conturbatorem in ſtipulatione evictionis, qua jubet Prætor caveri ſervum venditum furem non eſſe, veſpertilionem non eſſe; eo quod ſervis peculium plerumque concedebatur, in quo fraudare creditores poterant. Budæus per veſpertilionem intelligit, *qui interdiu exiliter videt*, & veſperi juſtam aciem habet. Mihi verſpertiliones ſervi videntur eſſe, qui interdiu latitant, & nihil agunt, noctu vero oberrant, ut nullum uſum dominis præſtent; qua ratione Varro in Agathone locutus:

Quid multa? factus ſum veſpertilio, neque

In

a *Leg.* 14. *Cod. de act. empti.* b *Lib. priorib. Parergôn.*

In muribus plane, neque in volucri-
bus ſum.

Nonius videtur ſic eos appellaſſe, qui dubiæ ſunt fidei; quia veſpertilio nec inter mures ſit, nec inter volucres, ut auctor eſt [a] Plinius; averſanturque eam aves tamquam quadrupedem, & quadrupedes tanquam volucrem. Artemidorus libro III. tradit, *& ſic fures, atque adulteros appellari poſſe*, quoniam, ut ait Catullus,

Luce latent fures. ———

Quem vero Vlpianus *veſpertilionem*, Plautus *tenebricolam* vocat, Varro *tenebrionem*, *lucifugam* Lucilius. Ariſtophanes in Nubibus, Chærephonti Socratico inditum *Nycteridis*, id eſt veſpertilionis nomen refert, quia atro colore eſſet, & tenuiſſimam vocem haberet. Baſilius Hexameron ad philoſophos id trahit, qui hebetibus oculis cæleſtia con-

a *Lib.* 10. *cap* 61.

contemplantur, cæcutientes in rebus ſeriis, quod animal id interdiu parum videat. Veſpertiliones per tranſlationem dicuntur etiam debitores, qui ære alieno obruti metu creditorum, interdiu domi deliteſcunt, noctu tantum prodeuntes.

[a] PLAGIARIVS ſervus mancipiorum ſuppreſſor, quem Tertullianus libro primo adverſus Marcionem *plagiatorem vocat*, qui ſervo, aut ſervæ perſuadet, ut à domino, dominave fugiat; vel eum eamve invito, vel inſciente domino celat, vinctum habet, emit, vel vendit. Plagiarius etiam dicitur, [b] *qui ſciens liberum hominem vendit*, in ſervitutem trahit, aut eo utitur quaſi ſervo: & qui ſervos alienos ſupprimit. Auctor Etymologici: Ἀνδραποδιστὰς δ' οὐ μόνον ὁ τοὺς ἐλευθέρους ἀπάγων εἰς δουλίαν,

a *Leg.* 17. §. 7. *ff. de ædilitio edicto. leg.* 52. §. 12. *ff. de furtis. leg.* 8. *Cod. de repud.* b *Leg.* 2. *C. ubi de crim. agi oportet. lib.* 5. §. *qui deſenſ. ff. de re milit. l.* 1. *Cod. ad leg Fab. de plagiar.*

λίων, ἀλλὰ καὶ ὁ τοὺς δούλους ἀπὸ τῶν δεσποτῶν ἀποσπῶν. In tabernis vero verſabantur ſervi plagiarii, ut Feſtus ait, & alii humilis conditionis viri, ac mulieres.

INSVLARIVS ſervus cuſtos inſulæ; ſive domus in urbe ab aliis domibus ſejunctæ more inſularum. Inſula enim ædificium proprio ambitu ſeparatum ab aliis. Tacitus: *Germania ſuam quisque domum ſpacio circumdat, nullis cohærentibus ædificiis, more inſularum.* [a] Pomponius: *Dominus*, inquit, *proprietatis, etiam invito uſufructuario, vel uſuario, fundum, vel ædes, per ſaltuarium, vel inſularium cuſtodire poteſt.* Inſularium urbanorum numero eſſe idem [b] Pomponius tradit: *Vrbana familia, & ruſtica non loco, ſed genere diſtinguitur: poteſt enim aliquis diſpenſator non eſſe urbanorum ſervorum numero, veluti is qui ruſticorum*

rum

a *Leg.* 16 §. 1. *ff. de uſu. & habit.* b *Leg. Vrbana familia de verb. ſignif.*

rum rationes diſpenſet, ibique habitet; & non multum abeſt à villico. Inſularius autem urbanorum numero eſt. Inſularii etiam dicuntur viles ſervi ac peſſimi, [a] *qui ſine civitate ſunt in opus publicum perpetuo dati, & in inſulam deportati.* Deportationem in inſulam ſignificat Seneca: *Magis ignoſco ei, qui vulnus inimici, quam qui inſulam concupiſcit.* Sunt qui ſervos inſularios putent indicatos in carmine obſcœno his verſibus:

Ductor ferreus inſularis, æque
Laternæ videor fricare cornu.

[b] SERVI POENÆ dicuntur, *qui in metallum, & in opus metalli,* vel qua alia pœna damnantur, quæ corporis laborem, & ſervitutem irrogat: veluti *qui in metallicorum miniſterium, ad ludum, ad beſtias, in opus*

a *Leg.* 17. *ff. de pœnis.* b *Leg.* 12. *l.* 17. *l.* 36. *ff. eodem. l.* 25. §. *ſi quis plane. ff. de acq. hæred. leg* 7. *ff. de his qui ſunt ſui vel alien.*

opus publicum damnantur; qui pœnæ magis, quam Cæſaris, & fiſci ſervi ſunt. Marcianus: *Quidam ſunt ſervi pœnæ, ut in metallum damnati, & in opus metalli. Atque hi quidem vel in perpetuum, vel ad tempus damnari ſolent, qui in omni jure vere, ac ſemper ſimiles ſunt mortuis.* Servam etiam pœnæ mulierem factam, quæ vel in opus ſalinarum, vel in miniſterium metallicorum damnabatur, [a] Vlpianus tradit: *In miniſterium,* inquit, *metallicorum fœminæ in perpetuum, vel ad tempus damnari ſolent, ſimili modo, & in ſalinas. Et ſiquidem in perpetuum fuerint damnatæ, quaſi ſervi pœnæ conſtituuntur.* Nam hujusmodi etiam pœnis, quæ ſervitutem irrogarent, adfici mulieres conſueverant: quam tamen ſervitutis pœnam Juſtinianus poſtea Novella XII. abrogavit.

H LITE-

a *Leg. 8. §. in miniſterium. ff de pœn, l. 6. ff. de ſtatu liber. l. 6. ff. de captis & poſtlim.*

Literatum ſervum in Caſina Plauti pro ſtigmatico accipiunt, qui literarum notis ſit inuſtus:

Si hic literatus me ſinat.

Nam veteres ſervorum ſuorum frontes, ſi quid gravius deliquiſſent, pœnæ nomine, aut literis, aut aliis quibusdam notis per ignominiam ardenti ferro inurebant: poſt inuſtionem autem, quo magis eminerent literæ, & præberent ſe lectui, atramentum infundebatur, ut ex Zonara, & Petronio conſtat. Vnde Juvenalis: lib. XIV.

Tum felix, quoties aliquis tortore vocato
Vritur, ardenti duo propter lintea ferro.

Et apud Plautum Sceparnio ſolus, deſtitutus, & animi anxius ait in Rudente. act. II. ſc. V.

Nempe

Nempe optimo me jure in vinclis enicet
Magiſtratus, ſi quis me hanc habere viderit.
Nam hæc literata eſt, ab ſe cantat cuja ſit.

Valerius Maximus lib. VI. cap. VIII. *Servus ab eo vinculorum pœna coërcitus, inexpugnabilique literarum nota per ſummam oris contumeliam inuſtus.* Quare ϛιγματίαι vocabantur. Lucianus, Πῦ γὰρ ἐγὼ ϛιγματίας ἐγινόμην; Vnde ſtigmatici ſervi, teſte Polluce, *notis compuncti* appellantur, quos Plinius *inſcriptos vultus* vocat: *At nunc*, inquit, *eadem illa vincti pedes, damnatæ manus, inſcripti vultus exercent.* Et Cajus de iisdem: *Aut in quorum facie, vel corpore quæcunque indicia aut igne, aut ferro impreſſa ſunt.* Ad hos literatos ſervos reſpexit D. Auguſtinus in epiſtola ad Galatas, cum ait: *Stigmata dicuntur notæ quædam pœnarum ſervilium; ut ſi quis,*

verbi gratia, ſervus in compedibus fuerit propter noxam, id eſt, propter culpam, vel hujusmodi aliquid paſſus fuerit, ſtigmata habere dicatur: & ideo in jure manumiſſionis, inferioris eſt ordinis. Iſidorus libro IX. Originum: *Propter ſuppliciorum notas, quas manifeſte perpeſſi ſunt, ad dignitatem civium Romanorum non pervenerunt.* Tertullianus in libro de Reſurrectione carnis: *Oro te, ſi famulum tuum libertate mutaveris, & veſtis albæ nitore, quia eadem caro, atque anima permanebunt, quæ flagellis, & compedibus, & ſtigmatibus obnoxiæ retro fuerant.* Diogenes Laërtius de Bionis patre ante ſervo lib. IV: Ἔχων οὐ πρόσωπον, ἀλλὰ συγγραφὴν ἐπὶ τοῦ προσώπου, τῆς τοῦ δεσπότου πικρίας σύμβολον. Et Plinius in Panegyrico: *Exanguem, & ferream frontem nequicquam convulnerandum præbeant punctis; & notas ſuas rideant.* à qua inhumanitate revocat Phocylides:

Στίγματα μὴ γράψης, ἐπονειδίζων θεράποντα.

Noſtra

Noſtra ætate noxiis quibusdam, notas ferro inuri conſpicimus.

VETERATOR ſervus, qui diuturna, & multiplici ſervitute aſtutus, & vafer evaſit; unde *veteratores*, ut Feſtus ait, *callidi* dicti à multa rerum gerendarum vetuſtate. Cannius:

Mulieri non aſtutæ facile veterator perſuaſit.

Terentius in Andria, actu. II. ſc. VI.

——— *Quid hic volt veterator ſibi?*

Veterator apud [a] Vlpianum idem eſt qui & veteranus: & apud Marcianum: *Si tamen novicia mancipia fuerint, non etiam veterana.* [b] *Trita vero mancipia, & veterana, quæ reformare difficile eſſe* Vlpianus ait, noviciis opponuntur: *Præcipiunt*, inquit, *ædiles ne veterator pro novicio veneat. nam plerique ſolent mancipia*

a *Leg. ult. §. quotiens. ff. de publ. & veſtig.*
Leg. 37. ff. de ædil. ed.

quæ novicia non ſunt, quaſi novicia diſtrahere, ad hoc ut pluris vendant. præſumptum eſt enim ea mancipia, quæ rudia ſunt, ſimpliciora eſſe, & ad miniſteria aptiora, & dociliora, & ad omne miniſterium habilia. [a] *Sunt autem veterana, quæ in urbe, non in agro anno continuo ſervierunt:* nam ruſtici ſervi veterani non dicuntur. *novicia intelliguntur, quæ annum nondum ſervierunt,* [b] *quotiens quis profeſſus non fuerit, in commiſſi pœna eſt.* Veterani vero non tam ſpatio ſerviendi, quam genere, cauſa, & conditione ſervitutis æſtimantur. [c] Venuleius: *Servus tam veterator, quam novicius dici poteſt. ſed veteratorem non tam ſpatio ſerviendi quam genere & cauſa æſtimandum Cælius ait. nam quicunque ex venalicio noviciorum emptus, alicui miniſterio præpoſitus ſit, ſtatim eum veteratorum numero eſſe: novicium autem non tirocinio animi, ſed conditione*

a *Leg. ult. §. quotiens. ff. de public. & vectigal.*
b *leg. ult. ff. eod.* c *Leg. ult. §. ult. ff. de ædilit. edict.*

tione ſervitutis intelligi. De noviciis Cicero in Piſonem: *Iamne vides bellua, jamne ſentis quæ ſit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur Syrum neſcio quem de grege noviciorum factum eſſe conſulem.* Et Terentius in Eunucho:

Abducit ſecum ancillas: paucæ, quæ circum illam eſſent, manent
Novitiæ Puellæ. ———

CATASTI ſervi dicti à cataſta, id eſt loco, in quo venalitii ſervi aſſervabantur. Illic quoniam magnus erat ſervorum ſtrepitus, ait Martialis lib. IX. Eprigr. XXIX.

Heu quæ lingua ſilet, non illam mille cataſtæ
Vincebant. ———

De his idem lib. XII: Epigr. LXXIV.

Cum tibi Niliacus portet cryſtalla cataſtus.

Catullus:

Barbara gypſatos ferre cataſta pedes.

GYPSATOS vocat ſervos, quorum pedes creta denotati. Ovidius:

Deſpice gypſati nomen inane pedis.

Hinc Plinius lib. xxxv. cap. XVII. ait: *Eſt & viliſſima creta, qua pedes venalium trans mare advectorum denotare inſtituerunt majores.* Et Juvenalis Satyra. I.

Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis.

[a] NECESSARIVS ſervus dicitur, qui hæres à domino ſuo inſtitutus eſt, quando non eſt ſolvendo hæreditas. cauſa enim ſervi hæredis inſtituendi eſt, ne poſt mortem domini, creditores illis defraudentur. [b] Vlpianus: *Minori ſubſtitutum ſervum neceſſarium, repudiante quidem hære-*

a *Leg. facta. §. ult. ff. ad ſenat. Trebel. Leg. 27. ff. de manu. teſtam.* b *Leg. 7. §. 10. ff. de minorib.*

hæreditatem minore, neceſſarium fore: &, ſi fuerit reſtitutus minor, liberum nihilominus remanere. [a] *Contra ſervum autem neceſſarium heredem inſtitutum, non datur inofficioſi teſtamenti querela.*

PILEATI ſervi, *qui pileo impoſito vendebantur, quorum nomine venditor nihil præſtaret*, quoniam emptoris oculi jam perciperent, quodnam eſſet mancipiorum genus. Nam ſicut antiquitus mancipia jure belli capta coronis induta venibant, ita pileus impoſitus demonſtrabat ejusmodi conditionis mancipia venundari, quæ inſignia eſſent, ut emptores errare, & capi non poſſent, ut Gellius ex Sabino refert. Pileati ſervi etiam dicti, *qui domini funus antecedunt*: nam ſervi directo manumiſſi in teſtamento pileum ſtatim ſumere, ac funus præcedere ſolebant, ut Juſtinianus

 Im-

a *Leg. fratres. C. de offic. teſta. leg. ult. C. de neceſſ. hered. inſtit.*

Imperator refert. *Qui domini*, inquit, *funus pileati antecedunt, ſi hoc ex voluntate fiat vel teſtatoris, vel hæredis, fiant illico cives Romani.* & Dionyſius Halicarnaſſeus lib. VIII: ἔγωγ' οὖν ἐπίσταμαί τινας ἅπασι τοῖς δούλως συγκεχωρηκότας εἶναι ἐλευθέρους μετὰ τὰς ἑαυτῶν τελευτὰς, ἵνα χρηστοὶ καλῶνται νεκροὶ, καὶ πολλοὶ ταῖς κλίναις ἀυτῶν ἐκκομιζομέναις παρακολουθῶσι τοὺς πίλους ἐπὶ ταῖς κεφάλαις ἔχοντες. Id eſt, *Equidem ſcio quosdam, qui teſtamento omnes ſuos ſervos manumiſerunt, ut poſt mortem boni audirent, & multi lectulos eorum ferales proſequerentur pileati.* Vnde ad hunc ritum Livius reſpiciens tradit. *Q. Terentium Culleonem, qui à Scipione ſervitio erat exemptus, adeo amicum Corneliæ familiæ fuiſſe, ut pileatus, ſicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum Scipionis iverit.* Ad pileum ſervi vocati, qui ad libertatem vocabantur. Suetonius in Tiberio: *Servisque ad pileum fruſtra vocatis,*

a *Leg. I. c. de lat. libert. tol.*

vocatis, in Siciliam profugit. Nam pileus ſignum libertatis.

Perennis ſervus eſt, qui perpetuo ſervit uni domino. Plautus Perſa:

Perenni ſerve, lurco, edax, furax.

Sed quamvis ſervi dura & gravi ſervitute premerentur, tamen quædam animorum relaxatio illis conceſſa erat; & ſine diſcrimine cum dominis colludere, ac feſtos dies agere ſolebant. Seneca epiſt. XLVII. *Inſtituerunt diem feſtum, non quo ſolum cum ſervis domini veſcerentur, ſed quo utique honores illis in domo gerere, jus dicere permiſerunt, & domum puſillam rempublicam eſſe judicaverunt.* Erat vero ſervorum dies feſtus Eidibus Auguſti, quod eo die Servius Tullius Rex natus ſit, ſerva, ut Feſtus ſcribit. [a] Et Saturnalibus ſervi uſuariam quandam libertatem aſſumebant; & ut ipſi dominis toto

[a] *Vide Lipſium lib.* 1. *cap.* 2. *Satur. Sermon.*

anno, ſic hoc die domini ſervis ſuis miniſtrabant. Auſonius de Feriis Romanis:

Viſne Opis ante ſacrum, vel Saturnalia dicam;
Feſtaque ſervorum, cum famulantur heri?

Sedebant quoque ad dominicam menſam dominis præminiſtrantibus, ut Athenæus libro XIV. Dipnoſoph. refert. Vnde Attij verſus:

Exercent epulas læti, famulosque procurant
Quisque ſuos.

Cum quibus & veſtem commutabant, ut Dio lib. LVIII. auctor eſt; ut hac comitate obſtricti, in dominos obſequiis paratiores eſſent, odiaque invicem, offenſionesque dimitterent. Nam, ut D. Hieronymus ad Celantiam ſcribit, *Fidelius*, inquit, *& gratius ſemper obſequium eſt*

quod

quod ab amore quam quod à metu proficiſcitur.

ATQVE hæc quidem habui, quæ de operis ſervorum dicerem: de quibus multo plura adduci potuiſſe auctorum teſtimonia non ignoro: de iis certe, quæcunque libris noſtris continentur, ea à me in hunc librum fere omnia conjecta eſſe credo.

INDEX
AVCTORVM.

A

ACron.
Ælianus.
Æmilius Probus.
Afranius.
Alfenus.
D. Ambroſius.
Ammianus Marcellinus.
Appianus Alexandrinus.
Apuleius.
Ariſtophanes.
Ariſtoteles.
Arnobius.
Athenæus.
D. Auguſtinus.
Auſonius.

B

BAſilius.
Briſſonius.
Budæus.

C

CÆlius.
Cæſar (Iulius)
Capitolinus.
Caſſiodorus.
Cato.
Catullus.
Celſus.
Cicero.
Codex Theodoſianus.
Columella.
Curius Fortunatius.

D

DIo.
Diogenes Laërtius.
Dionyſius Halicarnaſſeus.
Donatus.
Duris Samius.

E

EPiphanius.
Euſebius.

F

FAber (Petrus)
Feſtus.
Frontinus.

G

GEllius.
Gloſſarium vetus.

Hero-

H

Herodianus.
Herodotus.
Heſychius.
D. Hieronymus.
Horatius.

I

Inſcriptio Patavina.
—— Vetus Romæ.
—— Veronenſis.
Irenæus.
Iſidorus.
Iuſtinianus Imperator.
Iuvenalis.
Iulius Firmicus.
Iuſtinus.

K

Kirchmannus.

L

Labeo.
Lampridius.
Lapis Romanus.
Liber Regum.
Lipſius.
Livius.
Lucianus.
Lucilius.

M

Macrobius.
Marcianus.
Martialis.
Meurſius. (Ioannes)
Modeſtinus.
Muretus.

N

Nævius.
Nicephorus.
Nonius.

O

Ovidius.

P

Pædianus.
Papinianus.
Paulus I.C.
Petronius.
Plautus.
Plinius major.
Plinius minor.
Plutarchus.
Porphyrius.
Pollio.
Pollux (Iulius)
Pomponius.
Procopius.
Propertius.

Q

Quintilianus.

Salvia-

S

S*Alvianus.*
Scævola.
Seneca.
Septimius Florens.
Servius.
Servius Sulpitius apud Ciceronem.
Sextus Pompeius.
Sidonius.
Strabo.
Suetonius.
Suidas.
Syneſius.

T

T*Acitus.*
Theophilus.
Terentius.
Tertullianus.
Tibullus.
Titinius.
Tribonianus.
Turnebus.

V

V*Alerius Maximus*
Varro.
Vegetius.
Velleius Paterculus.
Venuleius.
Victor.
Virgilius.
Vitruvius.
Vlpianus.
Vopiſcus.

X

X*Enophon.*

Z

Z*Onaras.*

VARIA SERVORVM OFFICIA ET MINISTERIA.

A

AB ephemeride ſervi.	73
Ab epiſtolis ſervi.	ibid.
A libellis ſervi.	ibid.
A manu ſervus.	72
A pedibus ſervi.	88
Accenſi, ſervi publici.	9
Actores ſervi.	17
Ad baculum ſervus.	97
Ad cyathos ſervus.	110
Ad limina ſervus.	37
Ad manum ſervus.	72
Admiſſionales ſervi.	122
Ad pedes ſervi.	107
Ad pileum vocati.	178
Ad pocula ſervus.	110
Adſcriptitius ſervus.	153
Adverſitores ſervi.	80
Agaſones ſervi.	99
Amanuenſes ſervi.	72
Analectæ ſervi.	109
Anteambulones ſervi.	77

Appa-

Apparitores ſervi publici. 7
Aquarii ſervi. 105
Aratores ſervi. 132
Arcarii ſervi. 53
Arenarii ſervi. 150
Armigeri ſervi. 82
Aſſeclæ ſervi. *ibid.*
Atriarii ſervi. 38
Atrienſes ſervi. 36
Aucupes ſervi. 101

B

Balneatores ſervi. 143
Brutiani, ſervi publici. 110

C

Calatores, ſervi publici. 75
Calculatores ſervi. 66
Calones ſervi. 83
Capſarii ſervi. 52
Carptores ſervi. 117
Cataſti ſervi. 175
Cellarius ſervus. 21
Cheironomontes. 118
Coci ſervi. 123
Comites ſervi. 77. 78
Compediti ſervi. 147
Conturbatorus ſervi. 28
Corneliani, ſervi publici. 10
Cubicularius ſervus. 33
Curſores ſervi. 86
Cyprii, ſervi publici. 10

Dam-

D

DAmnigeruli ſervi. 85
Diætarii ſervi. 103
Diribitores ſervi. 117
Diſpenſator ſervus. 21
Dotalis ſervus. 152

E

EMiſſarii ſervi. 59
Erro ſervus. 163
Exactores ſervi. 58

F

FAbri ſervi. 35
Focarii ſervi. 143
Fornacarius ſervus. 142
Fornacator ſervus. ibid.
Fructuarius ſervus. 154
Fugitivus ſervus. 155
Fugitivarius. 158
Fullones ſervi. 90
Furciferi ſervi. 159

G

GYpſati ſervi. 176

H

HElciarii ſervi. 151
Hiſtriones ſervi. 64
Hoſtiarii ſervi. 133

I

INſularii ſervi. 167
Iunctor ſervus. 88

Lecti-

L

Lecticarii ſervi. 43
Librarii ſervi. 67
Lictores, ſervi publici. 8. 9
Linteones ſervi. 89
Literatus ſervus. 170

M

Mediaſtini ſervi. 14. 130
Medici ſervi. 31
Miniſtratores ſervi. 120
Molitores ſervi. 120
Muliones ſervi. 98

N

Neceſſarius ſervus. 176
Negotiatores ſervi. 27
Nomenculatores ſervi. 60
Notarii ſervi. 70
Nutricii ſervi. 29

O

Obſonatores ſervi. 114
Obviatores ſervi. 81
Opiliones ſervi. 97
Ordinarii ſervi. 13
Originarii ſervi. 154
Ornatrices. 56
Oſtiarii. 133

P

Paſtores ſervi. 96
Peculiaris ſervus. 40
Peculiatus ſervus. 43

Peniculi ſervi. 139
Perennis ſervus. 179
Pileati ſervi. 177
Pincernæ. 110
Piſcatores ſervi. 101
Piſtores ſervi. 123. 128
Plagiarius ſervus. 166
Pocillatores ſervi. 110
Pœnæ ſervi. 168
Pollinctor ſervus. 49
Porciani, ſervi publici. 10
Prægustator ſervus. 112
Privati ſervi. 11
Procurator ſervus. 19
Publici ſervi. 5

Q

Qualis qualis ſervus 14

R

Receptitius ſervus. 151

S

Saccularii ſervi. 54
Saltuarius ſervus. 99
Salutigeruli ſervi. 85
Sandaligeri ſervi. 86
Sandaligerulæ. 86
Sarcinator ſervus. 92
Sciſſores ſervi. 117
Scoparii ſervi. 138
Scribæ, ſervi publici. 9
Scrutatores ſervi. 123

Silentiarii ſervi. 31
Structores ſervi. 116
Structores varii. *ibid.*
Symphoniaci ſervi. 64

T

Tabellarius ſervus. 73
Textores ſervi. 89
Tonſores ſervi. 57
Topiarii ſervi. 93
Triumphalis ſervus. 39

V

Venatores ſervi. 100
Veſpertiliones ſervi. 164
Veſtigatores ſervi. 102
Veſtiſpici ſervi. 55
Veterator. 173
Viatores, ſervi publici. 10
Vicarius ſervus. 14. 40
Villicus ſervus. 33
Vinarius ſervus. 162
Vinitores ſervi. 132
Viridarii ſervi. 95
Vnctor ſervus. 141
Vocatores ſervi. 1

FINIS.

BIBLIOTECA NAZIONALE ROMA
VITTORIO EMANUELE